Open Access 2026-10-16

Brunetto Latini

© Egyéb

A Kincses könyv bestiáriuma

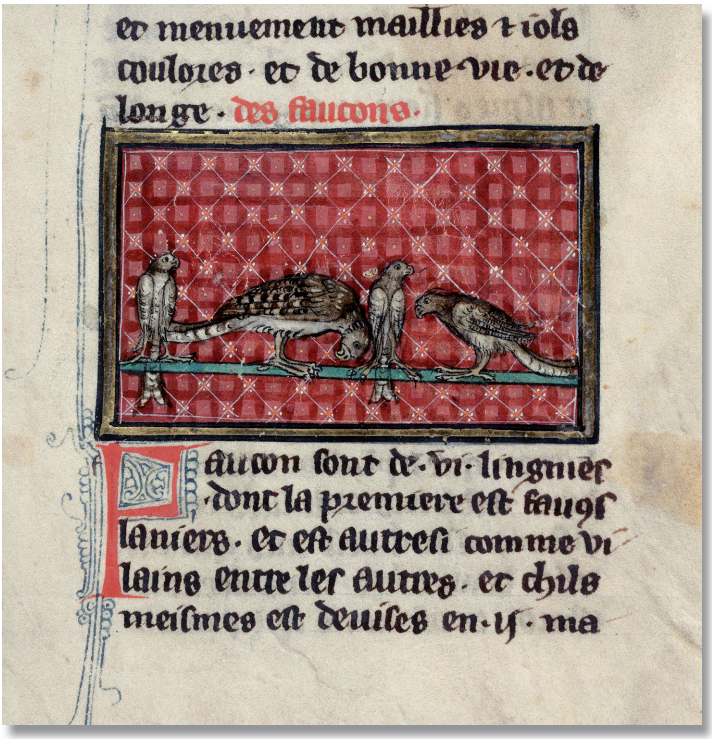

ELTE Eötvös József Collegium
2022

www.interkonyv.hu

© Németh Linda

© Egyéb

© Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A *Kincses könyv* bestiáriuma

www.interkonyv.hu © Németh Linda

© Egyéb

© Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A *Kincses könyv* bestiáriuma

Brunetto Latini enciklopédikus írásának jegyzetekkel ellátott fordítása

5. könyv

Az állatok tulajdonságainak elbeszélése

Fordította, az előszót és a jegyzeteket írta
Németh Linda

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2022

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A fordítást lektorálta: Kóbor Márta

ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2022
Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója
Borítóterv: Egedi-Kovács Emese

Copyright © Eötvös Collegium 2022 © A szerző
Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a CC Printing Szolgáltató Kft. végezte.
1118 Budapest, Rétköz utca 55/A fsz. 4.
Felelős vezető: Szendy Ilona

ISBN 978-615-5897-55-9

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

„vedd gondjaidba *Kincsemet*, a könyvet,
amelyben élek még: csak ezt kívánom.”

(Dante: *Isteni színjáték, Pokol,* 119–120. sor
Babits Mihály fordítása)

www.interkonyv.hu © Németh Linda

© Egyéb

© Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A szerzőről és a *Kincses könyv* születésének körülményeiről

Brunetto Latini költő, tudós Firenzében született 1220 körül. A pápát támogató *guelfek* sorába tartozott, a város életének meghatározó személyisége volt politikai szerepvállalása és a közjóért végzett munkája miatt. Neve a város hivatalos dokumentumai között 1254-ben jelent meg először[1], jegyzői hivatalát, befolyásos pozícióját számos kézzel írt akta bizonyítja. Mialatt Spanyolországban a város követeként X. Alfonz királynál tett látogatást, a ghibellinek az 1260-as montaperti csatát követően átvették a város felett az irányítást. Latini nem térhetett vissza hazájába, Franciaországban telepedett le. Bar-Sur-l'Aube-ban és Párizsban élt. Francia földön töltött időszaka alatt a tudománynak szentelte idejét, tanulmányozta az ókori világ szellemiségének kimagasló képviselőit, megismerkedett kora neves francia alkotásaival, mint például Guillaume de Lorris *Rózsa-regény*ével vagy Vincent de Beauvais *Bestiárium*ával, és elkészült a *La Rettorica*[2] és a *Trésor* (*Kincses könyv*) című művével. Ez utóbbi, szinte egyedülállónak számító[3] ófrancia nyelven írt terjedelmes alkotása 1266-ban rögtön sikert aratott, hiszen a tudomány továbbra is csak a régi könyvekbe, vagyis a Bibliába és a görög filozófusok írásaiba volt bezárva, a műveltséggel rendelkező olvasó réteg számára általában ismeretlen nyelveken.

Közel nyolc év után Brunetto Latini számára kedvezőbb politikai fordulatok alakultak, így 1268-ban Anjou Károly vikáriusának protonotáriusaként visszatérhetett Firenzébe. Közéleti tevékenysége révén a következő két évtizedben nagy népszerűségre és befolyásra tett szert. 1273-ban a városi hivatalok főnöke, 1275-ben a bírák és jegyzők céhének feje, 1280-ban a guelfek és a ghibellinek békeszerződésének egyik kezese lett. 1284-ben két barátjával, Guido Cavalcantival és Dino Compagnival együtt Firenze főtanácsának tagja, 1287-ben a priorok egyike lett. Giovanni Villani krónikájában[4] beszámol tevékenységeiről, méltatja szónoki tehetségét és műveltségét. A firenzei tudós 1294-ben halt meg, sírja a Santa Maria Maggiore templomban található.

---

[1] Lásd a *Liber iurium Reipublice Genuensis* 1254. október 10-ei feljegyzéseit.

[2] A *La Rettorica,* Cicero *De inventione* című retorikaelméleti műve első 17 fejezetének népnyelven írt, magyarázatokkal ellátott fordítása a szónoklattanról.

[3] Az első „oïl" nyelven készített enciklopédikus írás Gossuin de Metz nevéhez köthető, *Le mirouer du monde* (*A világ tükre*) címmel. Brunetto Latini így második volt a sorban.

[4] Giovanni Villani, *Nuova Cronica*, G. Porta (*szerk.*), Ugo Guanda, Parma, 1991.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A *Kincses könyv* a kor értékrendje szerint készült munka, melynek több kézirata[5] létezik szerte a világon. Az eredeti mű nem összekeverendő az alkotó hazatérése után már Firenzében papírra vetett *Il Tresoretto* (*Kincses könyvecske)* címet viselő, olasz nyelven írt allegorikus-didaktikus költeményével, amely semmilyen tekintetben nem számít még a *Kincses könyv* kivonatának sem.

A kritikusok egyértelműen az enciklopédikus művek közé helyezik, mivel az átfogó jellegű munka különböző forrásokból táplálkozik. Brunetto Latini azt vallotta, hogy a műveltség és a kultúra nem csak az egyén épülését szolgálja, de a társadalmat érintő ügyek hasznára lehessen.

Brunetto Latini és Dante

Brunetto Latini neve az *Isteni színjáték* szerzője kapcsán gyakran említésre kerül. Dante azon időszakban született Firenzében, amikor Brunetto Latini Franciaországban tartózkodott. Lehetséges kapcsolódásuk több ellentmondást rejt[6], kérdést vet fel, életrajzi adataikra vonatkozó pontos információink hiányában. Az *Isteni színjáték* XV. fejezetében Dante megidézi Brunetto Latinit, mint fiatalkori tanítómesterét, akinek méltatja erkölcsi, intellektuális értékeit. Meglepő és ambivalens portrét tár elénk az általa tisztelt és becsült tudósról, aki nem messze a Föld középpontjától, a hetedik pokolkör harmadik gyűrűjében rekedt, mely az istenkáromlók, a természetellenes kéjelgők (szodomiták) és az uzsorások gyűjtőtégelye. A Pokol tűzesőjében vergődő Latini a Phlegeton folyó partján sétáló Dante és Vergilius után siet és úgy kíséri őket, hogy a tűzesőből nem léphet ki. Dante a séta során tisztelete jeléül lehajtott fejjel sétál egykori mesterével; a tudós atyai képe meghatározó volt számára:

Mert mindig a szívembe vésve hordtam
atyai képét ama nyájas szemmel,
amit tanított, fönn a régi korban,
hogy' örökíti meg magát az ember?
s ezt illik, hogy nyelvem hirdesse sírva…
(Pokol. XV. 82-6.)

[5] Lásd Brunetto Latini, *Le livre dou Trésor* (Carmody), Bernard Ribémont és Silvère Menegaldo (*ford.*), Champion, Paris, 2013.

[6] Több kutató megkérdőjelezi annak lehetőségét, hogy a fiatal Dante személyesen találkozott Brunetto Latinivel, mivel ez utóbbit annyira lekötötték a közügyek. Feltehetően tehát nem konvencionális keretek között történő tanításról lehet szó, erről a további információkat lásd bővebben Barbara Reynolds: *Dante. A költő, a politikai gondolkodó, az ember* című könyvében.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A fenti sorok arról árulkodnak, hogy az enciklopédiájával hírnevet szerző Latini példát mutatott Danténak. A 119-120. sorok között (lásd a 2. oldalon) még hangsúlyosabb a játékos áthallás legfőbb szellemi hagyatékára vonatkozóan, melyet a „kincsének" nevez. Vajon az intellektusának halhatatlanságát garantáló *Kincses könyvé*t bízza Dante gondjaira? A kutatók véleménye mindmáig megoszlik annak kapcsán, hogy Dante Latinije a Pokolban mely művére utal, a *Kincses könyv* következő sora alapján viszont hajlunk az utóbbival azonosítani:

> Akik nagy dolgokat visznek végbe [műveket alkotnak], bizonyságot tesznek arról, hogy a dicsőség a jeles embernek második életet ad, ami azt jelenti, hogy jó tetteinek [műveinek] fennmaradó hírneve megmutatja, hogy ő még él.[7]

Bár beszélgetésük megkapó részleteket közöl a kapcsolatukról, Latini lényéről, mégis homályosnak tűnik mely bűnök alapján helyezi Dante tudós tanítóját a Szodomiták közé, akiket a középkori felfogás a paráznáknál is súlyosabb büntetéssel súlyt. Zavarba ejtő emellett a nagyra becsült mester dicsőítése és erkölcstelen életének leleplezése; Madarász Imre szavait idézve kétségtelenül „premodern bátorságot"[8] feltételezhetünk Dante részéről. A filológus további gondolataival csak egyetérthetünk: „Azért érdekfeszítő, gondolatébresztő és különös, mert ezzel a korban megvetett bűnnel és megalázó büntetésével bámulatos ellentétben áll a bűnös emberi nagysága és felemelő tanítása."[9]

Gustave Doré karcolata Latinit, Dantét és Vergiliust ábrázolja

[7] Madarász Imre: „'Hogy örökíti meg magát az ember.' Túlvilági és földi halhatatlanság a Pokol XV. énekében", *Dante füzetek,* 11. szám, Budapest, 2014. 134.o.

[8] *Uo.*

[9] *Uo.*

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A *Kincses könyv* tartalma, koncepciója

A szerző enciklopédikus írásának lényegét az első sorokban a következőképpen magyarázza: „Ezt a könyvet Kincseknek hívjuk. Akárcsak egy nemesúr, aki a legnagyobb értékeit kis helyen szeretné felhalmozni – nemcsak a maga örömére, hanem hatalmának növelésére, vagy [azért, hogy] stabilizálja a helyzetét háború esetén, vagy akár békeidőben – a számára legbecsesebb dolgokat, a legdrágább ékszereket ebbe a trezorba zárja." Egyértelművé válik tehát, hogy a „Kincsek" nem anyagi, hanem szellemi értékeket jelölnek.

A három nagy tartalmi egységre felosztható könyv tudós dolgok kompilációja, értékes filozófiai tanok minden ágából származó rövid tartalmi összegzés. Az első részben Latini „szól a világ keletkezéséről, a benne található mindenféle dolgok természetéről", vagyis a szöveg teológiai, anatómiai, földrajzi, állattani, csillagászati, történelmi tárgyú ismeretanyag gyűjteménye. A második könyvben a bűnről és az erényről értekezik, Arisztotelész *Nikomakhoszi etikáj*ából fordít és kommentál részleteket, morális tanításokat közöl. A harmadik könyv a retorika szabályai nyomán megfelelő beszédre tanítja az embert és arra, hogy egy uralkodó hogyan vezesse népét. A szerző a három könyv szellemi kincseit metaforikusan különböző anyagi javakhoz kapcsolja, az első könyv tartalmai a mindennapi élethez tartozó létfontosságú dolgok, melyek „készpénzre váltható" tudást[10] biztosítanak az emberek számára; majd a második részben „drágaköveket" gyűjt nekünk és tár elénk, melyeket elméleti, filozófiai tanokkal tölt meg, az ezt követő részben a helyes beszédet és a rendes kormányzás tudományát az arannyal azonosítja, amely szerinte minden fém közül a legfeljebb való. A tudós mindazonáltal arra figyelmeztet minket, hogy ezeket a kincseket csak érdemeink függvényében bízhatja ránk. Latini oly módon gyűjti egybe a tudni érdemes dolgokat, „ahogyan a méh gyűjti a mézet különböző virágokról", műve nem más, mint kompiláció. Úgy vallja, a tartalmak nem belőle erednek, inkább „az előző korszak figyelemreméltó filozófusainak mondanivalóit" rendezi össze.

Filozófián a tudás teljességét érti, lehetetlennek tartja, hogy az ember azt teljes egészében birtokolja: „a filozófia a gyökér, melyből az összes tudomány, amelyet az embernek ismernie kell kihajt, akárcsak egy élő forrás, melyből a sok patak erre-arra folyik, van, aki egyikből, van, aki másikból iszik, és eltérő

[10] „A Mester szerint a *Kincses könyv* első része készpénzre váltható [tudást ad] : amiként az emberek pénz nélkül nem tudnák elvégezni a mindennapi teendőiket, s kereskedni sem tudnának, hasonlóképpen nem tudnának biztos ismeretekre szert tenni az emberi dolgok természetéről, ha nem ismernék meg az első rész elbeszéléseit.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

módon egyesek kevesebbet, mások többet isznak belőle". Az enciklopédikus írások ebben az időben általában latinul íródtak, Brunetto Latini ófranciául írt, előtte csak Gossuin de Metz vállalkozott ilyen szintű mű megírására *langue d'oïl* nyelven.

A *Kincses könyv* bestiáriumának forrásanyaga

Brunetto Latini korában az állatokkal kapcsolatos felfogást az ókori természettudományos gondolkodás és a középkori világkép határozta meg. Az állattani ismeretek különféle olvasatait elénk táró állatleírások, kommentárok, enciklopédikus és bestiáriumi írások tükrözték a korabeli morális és szimbolikus gondolkodásmódot, gyakori továbbá az állatábrázolás teológiai és filozófiai értelmezése. Brunetto Latini élénken érdeklődött az élőlények természete iránt, nemcsak megfigyelés útján bővítette ismereteit, de számos állattani ismereteket közvetítő ókori szöveggel is megismerkedett. Nem hallgatja el olvasói elől, hogy ófrancia nyelvű enciklopédiájának ötödik könyvéhez a megelőző korok műveltségének ismeretanyagát vette alapul. Majd a szerző ezeket a tartalmakat ötvözte az egyéni tapasztalataival, hétköznapi felismeréseivel. A bestiáriumok módszereit követve sorra vette a vélt vagy valós állatokat, osztályozta és jellemezte, információkat gyűjtött azokról, viszont eltekintett az állatok tulajdonságainak teológiai magyarázatától, ezzel kevéssé követve a francia nyelven írt korabeli bestiáriumok hagyományát. Elsődleges célja a tanítás, elméleti és gyakorlati szempontból.

A Szentírást mindössze három alkalommal említi, először Jónás történetét idézi a cethal leírásában, majd a galamb jellemzése során nem feledkezik meg felsorolni a madár három bibliai megjelenését, végül megtudjuk, hogy a lilemadár húsának elfogyasztása a Biblia szerint veszélyes. A „tudjátok-e", „tudjátok meg" nyelvi fordulatokkal a Bibliában gyakran találkozunk, melyeket Latini nagy előszeretettel használ.

Hiányzik a szakirodalom határozott állásfoglalása annak kapcsán, hogy a sajátos, közvetlen nyelvű széles állattani repertoárt elénk táró osztályozás és jellemzés megalkotása során mely ókori művekből emelhetett át tartalmakat a szerző. Bár nem erősíti meg ténylegesen az ókori hagyományhoz futó szálakat, de Idősebb Plinius római író, polihisztor, katona 37 könyvből álló monumentális *Természetrajz*ára (*Historia Naturalis*, Kr. u. 77) szívesen hagyatkozik,

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

mely összegzése mindannak, amit a görög-római antikvitás a természetről tudott. Új formában viszi tovább az Arisztotelész utáni antik tudományosság vívmányait.[11] Sevillai Szent Izidor írásai a korai középkorban felkapott olvasmánynak számítottak, a széleskörű ismeretanyagot felölelő *Etimológiá*kat Plinius írása alapján szerkesztette.[12] Az állatokról szóló rész *(De animalibus,* ~570–636) hatása is vitathatatlan; egyedisége abban rejlik, hogy szófejtő magyarázatokkal látta el az állatneveket. A pliniusi tartalmi kölcsönzésein és isidorusi szófejtések átvételén túl, anekdotákkal, kisebb részletekkel újítja, frissíti a szöveget. A delfin esetében például egy pliniusi anekdotát amplifikál. A víziló leírásához Solinusnál[13] tájékozódott, a juhok szaporításának témájában Arisztotelész írásait dolgozta fel.

A bestiáriumok nagy népszerűségnek örvendtek Latini korában, a szerző bizonyosan olvasta Philippe de Thaon bestiáriumát (1121–1135), akárcsak Gervaise hasonló témakörben írt munkáját (1150). Nem kizárt, hogy kezébe vehette Pierre de Beauvais (~1218) *Bestiárium*át, Guillaume le Clerc *Isteni bestiárium*át (1210), Richard de Fournival *Szerelmi bestiárium*át (~1250) vagy a *De animalibust* (1260) Albertus Magnustól és Thomas de Cantimpré latin nyelven írt enciklopédikus írását, melyben helyet kaptak állatokról szóló fejezetek. A fenti művek műveltséganyaga közötti tartalmi átfedések azért is gyakoriak, mert a *Physiologust*[14] vették alapul. Latini viszont nem ragaszkodott ahhoz az erősen moralizáló interpretációs hagyományhoz, amelyet a középkori bestiáriumok a *Physiologus* nyomán tovább folytattak, az állatjellemzéseket a hitélet szolgálatába állítva. Latini repertóriumával új célokat fogalmazott meg, felszabadítva a tartalmakat a néha erőltetettnek tűnő teológiai és etikai értelmezési igénytől. A tudós korábbi szövegek bővítésével, újra-rendszerezésével mintegy kiegészíti az ismert tudásanyagot, de mindezt úgy teszi, hogy

[11] Az állatokról szóló fejezetek a 8-11. könyvekben találhatók. A szövegbéli párhuzamok feltérképezéséhez Philippe Remacle fordítását használtuk (E. Littré, Collection des auteurs latins de M. Nisard, Paris, 1877.).

[12] De Séville Isidore, *Étymologies*, *XII.könyv, Des animaux*, Jacques André (*szerk.*), Société d'Édition « Les Belles Lettres », Paris, 1986.

[13] Solinus, *De Bestiis et aliis rebus*, T. Mommsen, Berlin, 1895.

[14] Kr. u. 180 és 200 között Alexandriában keletkezett alkotás. 48 történetből áll, melyekben valódi vagy mitikus állatokról, növényekről, kövekről olvasunk, azok vélt vagy valós tulajdonságait Krisztussal, az ördöggel, az egyházzal, az emberrel hozták összefüggésbe, az allegorikus történetkékhez erkölcsi tanulságokat illesztettek. Az alábbi kiadványokat használtuk: Arnaud Zucker (*szerk.*): *Physiologos, Le bestiaire des bestiaires*, Éditions Jérôme Millon, Grenoble, 2004.; Kádár Zoltán (*szerk.*): *Physiologus: a Zsámboki-kódex állatábrázolásaival*, Mohay András (*ford.*), Helikon, Budapest, 1986.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

nem feltétlenül erőltet olvasóira tudományos vagy erkölcsi tárgyú tartalmakat. Igyekszik praktikus információkat közölni, de a csodálatos történetek vagy megfigyelések sem állnak távol tőle. Ekkor olyan momentumokat rejt el a szövegben, amelyekkel igyekszik hitelesíteni a tudományos igénnyel létrehozott magyarázatait: „a régiek úgy tartják", „azt mondták", „aki már látta". Az ősök felemlegetése, az idegen népek megfigyeléseiből származó forrásmegjelölései, vagy hiedelmeikre történő hagyatkozása, az állatokkal összefüggő csodálatos események elfogadtatását szolgálták. Például a cremonaiak arról számolnak be, hogy az elefánt „olyan erősen megütött az ormányával egy jókora málhával megrakott szamarat, hogy azt felrepítette egy ház tornácára". Latini a hiénáról szóló jellemzésében a következőket írja:

> Többen azt állítják róla, hogy a szemeiben egy olyan erejű kő van, ha azt valaki a nyelve alá helyezi, képes minden jövőben bekövetkező dolgot megjósolni. Ezen kívül, ha bármely lény a hiéna árnyékának takarásába kerül, megdermed. A régiek arról is beszélnek, rontást hoz és mágikus képessége van.

Hogyan olvassuk Latinit? – avagy a fordító-kommentátor megjegyzései

Korunk olvasója, ha kezébe veszi ezt a könyvet, ajánlott új perspektívába helyezve értelmeznie a leírtakat, félretéve eddig szerzett természettudományos ismereteit. A fordítás azért született, hogy az olvasók kedvüket leljék a művelődéstörténeti gazdagságot megidéző olykor ismeretlen látásmódot és értékszemléletet közvetítő állatleírások tanulmányozásában.

A kéziratok ófrancia nyelvű kritikai kiadásai közül az általunk választott Chabaille-féle kiadás az egyik legrégebbi, fordítása emiatt talán nagyobb kihívásokat tartogat számunkra.[15]

Az antikvitás korából származó ismeretanyag feldolgozása és újraalkotása jól átgondolt tartalmi szelekció és nyelvi transzformáció eredménye, komplex folyamat. Minden bizonnyal nem volt könnyű munka a szerző számára. Ennek ellenére nem siklik el a szemünk a nyelvtani szabálytalanságok, némelykor logikai buktatók, gyakran idegenszerű elnevezések mellett. A nyelvtani szabálytalanságokat magyarázhatjuk azzal, hogy a szerző nem az anyanyelvén írt.

[15] Beltrami és Ribémont fordításai a Carmody-féle kiadást vették alapul.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Igaz, választhatta volna még a latin nyelvet, ehelyett ő egy olyan idegen nyelvet részesített előnyben, amelynek nem volt a XIII. században teljesen kiforrott nyelvtani szabályrendszere és helyesírása. A bevezetőben választását kétféleképpen is indokolja: egyrészt az írás idején Franciaországban élt, másrészt a nyelv presztízse motiválta. Azt vallotta ugyanis, hogy „ez a nyelv a legkellemesebb és leginkább elterjedt". Ebből arra következtethetünk, hogy szélesebb olvasói közönségnek szánja írását. Narrációs technikája könnyed, gyakran általánosít, a korabeli természettudományos eszmecserék világába ugyan betekintést nyújt, de nem elvont, filozofikus megközelítéssel, inkább közvetlen módon tanít. Latini írása ezért hatott az újdonság erejével saját korában, ráadásul az állatok megszabadultak attól a vélt vagy valós, de legfőképpen már terhesen moralizáló jellemábrázolástól, amely a korabeli állatleírásokat sújtotta. Módszere világos, a repertoár az egyes állatok fizikai megjelenését ismerteti; tulajdonságaikat, szokásaikat; megfigyelések, történetek, anekdoták kerülnek elő sokszor a múltból (pl. Nagy Sándor szarvasai száz évig éltek). Egyes állatok esetében elidőzik a párzás és utódgondozás témájában. Sok esetben az állatok gyakorlati hasznára irányítja a figyelmünket (pl. hogyan neveljünk fel egy ragadozómadarat), de az állatok veszélyes viselkedése sem marad felderítetlenül. Némelykor egzotikus tartalmakkal tesz vonzóvá egyes fajokat (pl. a hiúz vizeletéből drágakő képződik, a hód kasztrálja magát).

Brunetto Latini hitt abban, hogy a világ dolgai nem létezhetnek anélkül, hogy ellenerőt nem teremtettek volna melléjük, ugyanis a világ egyensúlya ezáltal őrizhető meg. Bár az összes állat fél az oroszlántól, az tart a fehér kakastól, a szekerek kerekeinek hangjától, s nagyon fél a tűztől, a kígyó mérgétől pedig elpusztul. Az ember fél a kígyó mérgétől, a kígyó ellensége a szarvas, akié az ember. Latini a növényvilágra vonatkozó ismereteit is felcsillantja előttünk, amikor azok gyógyító vagy végzetes hatásait egy-egy állat esetében részletezi: az oroszlán a bürök nevű növénnyel gyógyítja magát, a galamb a csillagvirág leveleit építi be a fészkébe, hogy a fiókáit megóvja a farkastól, az őzek és a szarvasok az ezerjófűvel gyógyítják magukat, a mandragóra meghozza az elefántok szerelmi kedvét, de halálos a medve számára, ellenben az ökörfarkkóró visszaadja az erejét. Amikor saját vagy másoktól hallott megfigyeléseket közöl, vagyis empirikus alapokon nyugvó érveléssel igyekszik igazolni állításait, vagy ha nem tud vagy próbál racionális magyarázatot adni egyes állatokhoz köthető csodás események és jelenségek leírása során, történeteket tár elénk, de személyes véleményekkel, egyéni tapasztalatokkal is gazdagítja a szövegét.

Nem hunyhatunk azonban szemet számos hibás elgondolás, vagy elképesztően hangzó tény felett, melyeket feltételezhetően más művekből emelt át.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Szemére vethetjük-e a kritikai érzék hiányát? Aligha hihető ugyanis, hogy a kis menyétek az anyjuk fülében fogannak és a szájukon keresztük születnek meg, vagy a méhek a marhatetemből, a lódarázs pedig az elhullott ló húsából születik? „Az etiópok földjén öt fajta majom él" – írja Latini, majd új állat ismertetésébe fog. A majmokról szóló fejezet utolsó mondatát olvasva az a sejtésünk, mintha a szerző forrás hiányában ideiglenesen felfüggesztette volna az írást.

A szöveg helyes értelmezéséhez gyakran segítségül hívtuk más kiadások szövegeit és egyéb forrásokat. Mivel a szerző megvallja, hogy írása gyűjtemény, olyan szövegi azonosságokat keresünk, természetesen gondos körültekintéssel, amelyek kibontják és magyarázzák a kidolgozatlan részeket, feltételezve, hogy a szerző közvetve vagy közvetlenül érintkezett az adott művekkel. Mindezek fényében az olvasó számára hosszabb tanulmányozásra ajánlom a lábjegyzetben feltüntetett szövegi párhuzamokat, megjegyzéseket és magyarázatokat.

A legnagyobb nehézséget az állatok osztályozása során használt elnevezések helyes lefordítása jelentette, mivel a szerző, valószínűleg fordítási nehézségei miatt számos esetben megőrizte egy-egy faj vagy egyed latin vagy görög elnevezését. A fordítás során a szóalakot olyan formára cseréltük, amely tiszteletben tartja a szerzői eljárást. Az antik tudásanyagból merített helyek, vidékek azonosítása is odafigyelést igényelt, Hirkánia országa vagy a Pontuszi-tenger nem feltétlenül azonosítható előzetes ismeretek nélkül, de említhetnénk Iassus városát is, amelyet Solinustól kölcsönözve Latini tévesen Babilóniába helyezett. A földrajzi jellegű részletek elengedhetetlenek: sokszor a népi bölcsességek és megfigyelések mellett jelennek meg, azok igazságtartalmának hangsúlyozása céljából.

Bár napjainkra természettudományos értékét elveszítette, Brunetto Latini műve kulturális szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír. Az ókori és a középkori tudásanyag egyfajta szintetizált és válogatott feldolgozásának tekinthetjük, amely hozzásegíti az olvasót olyan tartalmak felfedezéséhez, amelyek egyéb művekben, akár vizuális alkotásokban is rejtett módon visszaköszönnek. A szerző feleleveníti, élteti és táplálja a múlt és saját kora kincseit. Kultúraelméleti kontextusban vizsgálva a mű nagyban hozzájárul a kollektív emlékezet fenntartásához.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A kéziratok listája

(E2) - Amiens, Bibliothèque municipale, 398 (anc. 328) [XIV]
(A6) - Arras, Médiathèque municipale, 182 (anc. 1060) [XIII] – hiányos.
(B8) - Barcelona, Arxiudiocesà, Fragment 22 [XIII ex.] – töredék.
Bergamo, CivicaBiblioteca Angelo Mai, Cassaforte 2-5 (anc. Gabinetto Δ, fila VIII, 22) [XIII ex.-XIV in.] (B7; IA Bolton szerint)
(F4, F5) - Bern, Burgerbibliothek, 98 [XIV] – töredék.
(F3) - Bern, Burgerbibliothek, 646 [XIV] – töredék.
(B3) - Bruxelles, Bibliothèque royale de Belgique, 10228 [1300 körüli]
(B4) - Bruxelles, Bibliothèque royale de Belgique, 10386 [1425 körüli]
(B5) - Bruxelles, Bibliothèque royale de Belgique, 10547-48 [1438]
(B6) - Bruxelles, Bibliothèque royale de Belgique, 11099-11100 [XIII]
(C7) - Cambrai, Bibliothèque municipale, 208 (anc. 203) [XIV]
(F6) - Cambridge, Fitzwilliam Museum, 20, f. 73, 153, 160 – 5 töredék.
(C3) - Carpentras, Bibliothèque Inguimbertine, 269 (anc. 270) [XIV]
(C5) - Chantilly, Bibliothèque et Archives du Château, 288 (anc. 714) [XIV]
(C6) - Chantilly, Bibliothèque et Archives du Château, 289 (anc. 689) [XIV]
Chieri, Archivio storico comunale, Art. 149 § 1 n. 388 [XIV] (C8) – töredék.
Dunkerque, Bibliothèque municipale, 76 (anc. Robert 3) [XIV] (D4)
Ferrara, Biblioteca Comunale Ariostea, II.280 [XIV p.m.] (F7; F5 Bolton szerint).
Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Ashburnham 125 [XIV] (Q2)
Genève, Bibliothèque de Genève, Comites latentes, 179 (A1)
Genève, Bibliothèque de Genève, français, 160 (A2)
Jena, Thüringer Universitäts- und Landes bibliothek, El. f. 90
Karlsruhe, Badische Landes bibliothek, 391 [XIV] (K2)
Leuven, Universiteits bibliotheek, Bijzondere Collecties, Vulcanius, 92 C 2 [XVI] (L7)
London, British Library, Additional, 30024 (C2)
London, British Library, Additional, 30025 (Ś) – hiányos.
London, British Library, Royal, 17.E.1 [XV] (L3)
London, British Library, Royal, 19.B.10 [XV] (L4) - töredék.
London, British Library, Royal, 19.C.X [XIV] (L5; EU Bolton szerint)
London, British Library, Yates Thompson 19 (L6; EO Bolton szerint)
Lyon, Bibliothèque municipale, 781 (anc. 697) [XIII ex.-XIV in.] (A3)
Lyon, Bibliothèque municipale, 948 (anc. 851) [XIV] (A5) – hiányos.
Milano, BibliotecaAmbrosiana, S 79 sup. [Bolton: «Late» manca a Vielliard 1990] (M4; EA Bolton szerint) – töredék.
Modena, Biblioteca Estense Universitaria, fr. 5 (α.P.9.1) [Bolton: XIV] (M5; OO Bolton szerint) – hiányos.
Monza, Biblioteca capitolare, b-21/137 (CXCV) [XIV] (M6) – töredék, ld. Giannini 2008.
Napoli, Biblioteca nazionale "Vittorio Emanuele III", I.G.17 [XIV] (N4; E Bolton szerint)
New York, Columbia University, Butler Library, Plimpton, 281 [1400 körüli] (M2)
New York, Columbia University, Butler Library, Plimpton, 280 [1300 körüli] (N3; UE Bolton szerint) – töredék.
New York, Morgan Library, 814 [XIV] (N2; IE Bolton szerint)
Oxford, Bodleian Library, Ashmolean 1509 [XIII] (D3)
Oxford, Bodleian Library, Douce, 319 (D2)

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Paris, Bibliothèque Mazarine, 3871 (anc. 1260 P) [XIV] (W) – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, Arsenal, 2677 (anc. Sciences et Arts 20) [XIV] (A)
Paris, Bibliothèque nationale de France, Arsenal, 2678 (anc. Sciences et Arts 21) [XV] (B)
Paris, Bibliothèque nationale de France, Arsenal, 2679 (anc. Sciences et Arts 22) [XV] (C)
Paris, Bibliothèque nationale de France, Arsenal, 2680, f. 1 (D)
Paris, Bibliothèque nationale de France, Arsenal, 5258 (anc. 801 H. F.) (P4) – töredék.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 191 (Z2)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 566 (K)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 567 (L)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 568 (M)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 569 (O)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 570 (N)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 571, f. 1va-122rb (P)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 573, f. 1 (Q)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 726, f. 112 (R)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1109, f. 1r-143r (S)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1110 (T)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1111 (U)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1112 (U2) – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1113 (V)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 1114, f. 1 (X) – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 2024 (anc. 7930) [XIII] (Y)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 2025 (anc. 7930-2) [XV] (Z) – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 9142 (A4)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 12581, f. 89ra-229vb (F)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 17115 (P5) – töredék.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 19088 (H)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 19089 (I)
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 19090 (J) – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, français, 24254, f. 1 – hiányos.
Paris, Bibliothèque nationale de France, nouvelles acquisitions françaises, 6591 [XV] (R2)
Paris, Bibliothèque nationale de France, nouvelles acquisitions françaises, 10261 [XIV] (P2)
Paris, Bibliothèque nationale de France, nouvelles acquisitions françaises, 21012 [XV] (P3) töredék (I, i, 1 à II, ii, 68).
Paris, Bibliothèque Sainte-Geneviève, 2203 [XV] (Æ) – hiányos.
Rennes, Bibliothèque municipale, 593 (anc. 147) [1303] (F2)
Rouen, Bibliothèque municipale, O 23 (951) (anc. O 16) [1459? előtt] (B2)
Saint-Omer, Bibliothèque municipale, 68 [XIV] (S2) – töredék.
(L2) - Saint-Pétersbourg, Российскаянациональнаябиблиотека (Bibliothèque nationale de Russie), fr. F. v. III. 4 [XIV]
(Z3) - Saint-Quentin, Bibliothèque municipale, 109 (anc. 96) [XV] – hiányos.
San Lorenzo de El Escorial, Real Biblioteca del Monasterio, L-II-3 [XIII] (M3)
Strasbourg, Bibliothèque nationale et universitaire, 519 [XV] (Z4) – töredék.
Torino, Biblioteca nazionale universitaria, 1643 (anc. L. II. 18 Pasinus Gall. 58) [XIV] (T2)
Torino, Biblioteca nazionale universitaria, 1655 (anc. L. III. 13 Pasinus Gall. 57) [XIV] (T3)
Torino, Biblioteca nazionale universitaria, Pasinus Gall. 140 (T4) – elveszett.
Udine, Archivio di Stato, ms 150 [Bolton: XIV in. manca a Vielliard 1990] (U3; UU Bolton szerint) – töredék.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Vaticano, Biblioteca ApostolicaVaticana, Barberiniani latini, 3572 (anc. XLIII, 118) (R6) – R5 kézirat másolata Carmody által.
Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reginensi latini, 1320 [XIV p.m.] (R3)
Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reginensi latini, 1514, f. 34ra-42ra (R4) – töredék.
Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani latini, 3203 (R5)
Verona, Biblioteca capitolare, DVIII [XIV in.] (V2; EE Bolton és Vielliard 1990 szerint) a kézirat jelenlegi helye ismeretlen, eladásra került.

A kéziratok ófrancia nyelvű kiadásai

Polycarpe Chabaille, *Li Livres dou Tresor*, Paris, Impremerie Imperiale, 1863.

Francis James Carmody, *Li Livres dou Tresor de Brunetto Latini*, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 1948 [Genève, Slatkine Reprints, 1975].

Spurgeon Baldwin, Paul Barrette, *Li Livres dou Tresor,* Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies (Medieval and Renaissance Texts and Studies, 257), 2003.

Pietro G. Beltrami, Paolo Squillacioti, Sergio Vatteroni *et al.*, *Brunetto Latini, Tresor*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 2007.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

5. könyv

Az állatok tulajdonságainak elbeszélése

CXXXI. Itt kezdődik az állatok tulajdonságainak elbeszélése, elsőként a halaké

A halak megszámlálhatatlanok, igaz Plinius száznegyvennégy fajta[16] halról számol be, de természetük különböző. Van, amelyik csak a vízben él, mások a földön és a vízben is. Mindkettőt élőhelyüknek tartják. Egyes fajták tojásokkal szaporodnak, amiket vízbe raknak. [A víz] azokat befogadja, megtermékenyíti, életre hívja és táplálja. Mások elevenen szülik utódaikat, ezek a bálnák, a cetek, a delfinek és számos egyéb állatok. Miután a [kicsinyek] világra jönnek, [a szülők] buzgón felügyelik őket törékeny gyermekkorukban, s ha bármely veszélyt észlelnek, az anya kinyitja a száját és kicsinyeit a teste belsejébe vezeti, ott, ahol megfogantak, majd, amikor úgy tartja, sérelem nélkül kiengedi azokat.

És tudjátok meg, hogy a halak nem ismerik a hűtlenséget, vagyis nincs arra mód, hogy másik fajtával egyesüljenek, ahogy a szamár teszi a kancával, vagy a ló a nőstényszamárral. A halak víz nélkül nem képesek élni, sem arra, hogy eltávolodjanak a családjuktól. Állkapcsuk alsó és felső része erőteljes és éles, arra jó, hogy megtartsa a zsákmányt a víz erős sodrásában. De vannak olyanok, amelyek növényeket vagy férgeket esznek, mások halakat, méghozzá úgy, hogy a kisebb a nagyobb zsákmánya lesz, így az egyik a másikból él.

A bálnák roppant méretűek, magasabbra vetik a vizet minden más halnál, és a hímnek olyan izma van, amellyel az utódait nemzi.

A *serra* egy olyan hal, amelynek taraja mint a fűrész, amivel ledönti a hajókat, és uszonyai akkorák, hogy repülni képes vele.[17] Jó öt-nyolc mérföld távolságban is követi a hajót, míg el nem fárad és leereszkedik a tenger mélyére.

---

[16] Caius Plinius Secundus *Természetrajz*ának kilencedik könyvében szól a vízben élő állatokról, a halfajták számához kapcsolódó adat innen származik (IX.16).

[17] Ez a halszerű képzeletbeli lény Beltrami és Carmody kiadásában fogazott tarajával pusztít, a fűrészhallal azonosítjuk. Kiigazítottuk a Chabaille-kiadást Carmody következő sorai alapján: « *Serre est uns poissons ki a une creste a maniere de sie [eles - Chabaille], dont il brise les nés par desous. Et ses eles sont si grans ke ele en fet voiles, et vet bien .v. liues u .viii. contre la nef; mais a la fin k'ele ne puet pus soufrir chiet el parfont de la mer.* » In: *Li livres dou trésor de Brunetto Latini*, Francis J. Carmody (*kiad.*), Berkeley, University of California Press, 1948.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A tengeri disznó egy olyan halfajta, amely a víz alatti földet kotorja, hogy élelmet találjon, akárcsak a malacaink. Mivel a szája a torok-körén található, csak úgy tudja az ételét magához venni, ha a száját a földbe süllyeszti.

A kardhal egy hal, szája a kardhoz hasonlít, amellyel kimetszi a hajókat és elsüllyeszti.

A skorpiót azért hívják így, mert megcsípi az embert, aki a kezébe veszi.[18] A legtöbben azt mesélik róla, hogy ha tíz rákot egy *ozimum*[19] nevű növénnyel összekötöznek, akkor minden skorpió odagyűlik köré a környékről.

Az angolna az iszapból születik, ahogy szorítjuk, kisiklik a kezünkből. A régiek úgy tartják, hogy aki olyan bort iszik, amelyben angolnák áztak, nem lesz többet kedve inni a borból.[20]

Murénának hívjuk [azt az állatot], amely több gyűrűbe tekeredik. A halászok azt tartják róluk, hogy minden muréna nőnemű és a kígyóval párosodik. Ezért furulyaszóval csalogatják őket, mely a kígyó sípolására hasonlít, és amikor közeledik, elfogják. Az [állat] életenergiájának teljes egésze a farkában összpontosul, így, ha a fejét vagy a hátát ütjük meg, nem pusztul el, de ha a farkára csapunk, kimúlik.

Az *ekinus*[21] egy apró tengeri hal, amely annyira bölcs, hogy képes előre látni a vihart. Ekkor megragad egy követ és magával viszi, akárcsak egy vasmacskát, így ellenáll a vihar [sodró] erejének, s emiatt a tengerészek sokszor megfigyelik.

CXXXII. A krokodilusokról és a sárkánykígyókról

A krokodilus egy négylábú állat, a színe sárga, a Nílus folyóban születik, mely folyó Egyiptom földjét öntözi, ahogy korábban könyvünkben említettük, az e földet bemutató fejezetben.[22] Több, mint húsz láb hosszú, nagy fogakkal és jókora karmokkal van felvértezve. A bőre annyira kemény, hogy nem érzi meg, ha megdobják kővel. Napközben a földön él, éjszaka a folyó vízében pihen, a tojásait csak lerakja a földre olyan helyre, ahol nem érheti a víz. Tudjátok meg, hogy egyáltalán nincs nyelve. Nincs más állat a földön, mely képes lenne mozgatni a felső állkapcsát [míg] az alsó merev marad. Ha elfogja az embert, sírva eszi meg.

---

[18] Lásd még: Sevillai Szent Izidor, *Etimológiák* (XII.5.4).

[19] *Ozimum* vagy *ocimum* nevű növény a bazsalikom. A szerző olasz földről jól ismerhette a növényt, a történet minden bizonnyal onnan származik.

[20] A megfigyelés Idősebb Pliniustól származik: „Ha valaki borban erjesztett angolna levéből iszik, megirtózik a bortól" (Plinius, *Természetrajz, Orvosságok vízi állatokból,* XXXIV.49).

[21] Tengeri sün.

[22] Brunetto Latini a könyv Egyiptomról szóló fejezetére utal.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Ezenfelül előfordul, hogy egy madár, amelyet *trochilus*nak[23] neveznek, tetemeket keres táplálékul, belebújik a krokodilus állkapcsába és gondosan megtisztítja azt. A krokodilus nagyra nyitja a száját, mert ebben örömét leli. Majd egy másik hal érkezik, melyet hidrának[24] vagy *cocatris*-nek hívnak. Az belemegy a szájába és a [teste] másik végén jön ki, összezúzza és megroncsolja a belsejét olyannyira, hogy abba belepusztul.

Még a delfinek is, amelyek fűrészhez hasonlító [dolgot] viselnek a hátukon[25], amikor a vízben úszni látják [a krokodilust], alá kerülnek és a gyomrát oly durván felhasítják, hogy az rögtön elpusztul.

Tudjátok meg azt is, hogy bár a *cocatris* vízben születik és a Nílusban él, aligha tekinthető halnak, inkább vízikígyó. Ha az embert elragadja, megöli, hacsak az nem védekezik ellene tehénürülékkel.

Ezen a földön nagyon kis termetű emberek élnek, de annyira bátrak, hogy szembe mernek szállni a krokodilussal. Ennek az állatnak olyan a természete, hogy üldözi, akik menekülnek tőle, de azoktól fél, akik védekeznek ellene. Ritkán történik meg, hogy elfogják. Amint elejtik és megfékezik, minden vadságát elhagyja és oly engedelmessé válik, hogy az ember a hátán lovagolhat és azt tehet vele, amit csak szeretne. Végül amikor a krokodilus a folyóban van, alig lát, de ha a földre lép, kiváló lesz a látása. Tél idején semmit nem eszik, a négy fagyos hónap alatt türelmesen ellenáll az éhségnek.

CXXXIII. A cetekről

A cet egy nagy hal, amelyet többen bálnának neveznek. Ez egy akkora nagy állat [a vízben], mint egy sziget. Sokszor szárazra vetődik, így csak ott képes úszni, ahol mély a tenger. Ez a hal nyelte el gyomrába Jónást. Az Ótestamentum története úgy szól erről, hogy [Jónás] azt hitte, pokolba jutott a hely tágassága miatt, ahová került.

---

[23] Más néven krokodilusmadár, amely Pliniusnál (VIII.37) a következőképpen jelenik meg: „Amikor a krokodilus tátott szájjal hever a szárazon a *trochilus*-madár odarepül, szájába surran és megtisztogatja azt. Ez jólesik a krokodilusnak, azért nem bántja a madarat, sőt még jobban eltátja a száját, hogy a *trochilus* meg ne szoruljon, ha ki akar jönni. Ez a madár kicsi, nem nagyobb a rigónál; a vizek közelében tartózkodik és a krokodilust figyelmezteti, ha jön az *ichneumon*. Odarepül hozzá és hangjával vagy orroncsípéseivel fölébreszti." (Forrás: Brehm, *Az állatok világa*, [http://www.elib.hu/03400/03408/html/1373.html, utolsó letöltés: 2022.01.25.])

[24] A hidra egyfajta vízisikló, összekeverhető a mitológiai hüdrával, amely szürkésfehér színű, még több sárkányfejjel rendelkező, kígyótestű szörny.

[25] Thomas de Cantimpré, XIII. századi szerzetes szerző is hasonlóan számol be erről, *Könyv a dolgok természetéről (Liber de natura rerum)* című írásának 6. könyvében.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Ez a hal kiemeli a hátát a mély vízben, és addig úgy hagyja, amíg a szél homokot hord rá és az összegyűlik rajta, majd füvek és aprócserjék nőnek rá. A tengerészek gyakran megtévednek, mert szigetnek nézik, kikötnek, ráléphnek és tüzet gyújtanak. Amikor a hal megérzi a meleget, nem bírja elviselni és a tengerbe menekül, úgy, hogy mindenkit, aki a hátán van, magával húz.

CXXXIV. A kagylóról

A kagyló egy tengeri hal, amely páncélba van bezárva, mint a rák. [Ez a páncél] egészen kerekded, és akkor nyitja és zárja, amikor akarja. Lakóhelye a tengerfenék, de reggel és este felemelkedik a felszínre és magába szívja a harmatot. A kagylót érő napsugarak megszilárdítják a harmatcseppeket, valamennyit előbb vagy utóbb, aszerint, ahogy lecsapódtak. Ameddig kerek kövek nem formálódnak, a tengerben maradnak. Amikor a kagylókat kifogjuk a tengerből és kinyitjuk [a héjukat], kivesszük a megszilárdult cseppeket, amelyek akkor már fehér apró értékes kövekké alakultak, azokat már gyöngyöknek, azaz [latinul] *margaritá*nak nevezzük. És tudjátok meg, ha a tiszta hajnali harmatból alakulnak, a gyöngyök fehérek és csillogóak lesznek, máskülönben nem. Egyetlen gyöngynek sem lehet fél hüvelyknél nagyobb az átmérője.

A tengerben másik kagylót is találunk, amelyet *murex*-nek, más néven vénuszkagylónak hívnak, de az emberek többsége osztrigának nevezi.[26] Amikor körülmetszük a szélét, könnyek hullanak belőle, amivel a bíborpalástot festjük. A héjából származik a festék.

Egy másik fajta kagylót tarisznyaráknak hívunk, mert lábai vannak és kerek az alakja. Az osztrigák ellensége, mivel a következő kiváló fortély bevetésével eszi meg a húsukat: fog egy kis követ és követi az osztrigát, amíg az ki nem nyitja a héját. Ekkor a rák közelebb megy hozzá és behajítja a követ a belsejébe oly módon, hogy az osztriga ne tudja a héját lezárni, eképpen lakmározik a húsából.

CXXXV. A delfinekről

A delfin nagy tengeri hal, amely követi az emberek hangját és a leggyorsabb állat a tengeren, mivel úgy szeli át innen oda a tengervizet, mintha repülne. Nem

[26] Az ókorban a tüskés bíborcsiga váladékból nyerték ki, az uralkodói viselet fontos színének előállításához a drága bíborfestéket. A Mediterráneum vizeiben gyakori puhatestű nem összekeverendő a már akkor is asztali csemegének számító osztrigával. A *murex* az osztrigafélék családjába sorolandó, ezért említi meg az osztrigát, kissé félreérthetően a szerző. Plinius szerint a színanyag kinyeréséhez nagy fém (valószínűleg ón) kádakban tíz napig hevítették a bíborcsigákat, és a kivonathoz sót adtak. A színárnyalatot vizelet hozzáadásával változtatták. (Lásd tovább: Grüll Tibor, *A tenger gyümölcsei: A tengerek szerepe a Római Birodalom gazdaságában,* Pécs, Kronosz, 2016.)

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

szívesen jár egyedül, inkább csoportosan. A tengerészek értesülnek a közelgő viharról, amikor a tengerben eliramodó delfineket látnak, akik úgy csapdosnak, mintha az istennyila üldözné őket.

És tudjátok meg azt is, hogy a delfinek nem tojásokkal szülik utódaikat, hanem 10 hónapig vemhesek, [majd] gondozzák és tejükkel táplálják azokat. Amikor az utódok még fejletlenek, a szájuk belsejébe veszik, hogy jobban megóvják. Az emberek azt beszélik, harminc évig élnek, amit úgy állapítottak meg, hogy megmérték a farkukat. A szájuk nem azon a helyen van, mint más halaknak, hanem a gyomruk mellett. Egyetlen vízi hal sem képes mozgatni a nyelvét, csak a delfin. Nem tud levegőt venni a víz alatt, amíg fel nem jön a vízfelszínre. Hangja hasonlít az ember sírásához.

Tavasszal sok delfin vonul a Pontuszi-tenger irányába, az utódaikat ott nevelik, ahol az édesvíz bőséggel megtalálható. Jobb irányból érkeznek és bal felé távoznak, mivel alig látnak a bal szemükkel, de tökéletesen a jobbal. És tudjátok meg azt is, hogy a Nílus folyóban is találunk egyfajta delfint, amely a hátán a fűrészre hasonlító uszonyt hord.

Ősi történetekben találjuk [azt az esetet], hogy egy campaniai gyermek hosszú ideig etetett kenyérrel egy delfint, és olyannyira megszelídítette, hogy a hátára ült, és a delfin a nyílt tengerig kivitte, ahol megfúlt. Végül a delfin, amikor észrevette, hogy kimúlt a gyermek, kivárta a saját halálát.

Egy másik a babilóniai Iassus-ban történt. Egy delfin annyira megszeretett egy gyermeket, hogy miután játszott vele, követni szerette volna, és kivetődött a homokra, ahol elfogták.

Ilyen és még sok csodálatos dologról számoltak be ezen állatok kapcsán, és az emberek iránt érzett szeretetükről.

CXXXVI. A hipopotamusról

A hipopotamus egy hal, amelyet vízilónak [is] hívunk, mert a Nílus folyóban születik. A háta, a sörénye és a hangja olyan, mint a lóé. A körmei hasítottak, mint a marháé, és a fogai, mint a vaddisznóé. A farka hajlott, a mezei búzát eszi, ami közé hátrálva megy, hogy megtévessze az embereket. Ha túl sokat eszik, és érzi a köszvénykórt, frissen vágott nádak közé gyalogol, azért, hogy a vér bő mennyiségben a lábába folyjon, így gyógyítja ki magát a betegségéből.

CXXXVII. A szirénekről

A szerző szerint három szirén létezik, amelyek [egyformán] a fejüktől a combjukig nőre hasonlítanak, de a lentebbi testtájaikon a halra. Szárnyaik és karmaik

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

vannak. Az első gyönyörű hangon énekel, a második hangja a furulya és a kánún[27] hangjához hasonlít, a harmadiknak a citoléhoz. Lágy énekhangjukkal a vesztükbe sodorják azokat a gyakorlatlanokat, akik átkelnek a tengeren. A szirének valójában három kéjnő[28], akik megtévesztik a [hajón] elvonulókat és kifosztják őket.

Az elbeszélések szerint a szárnyaik és karmaik jelképezik a Szerelmet, amely kifosztja és megkárosítja [az embert].[29] Vízben élnek, mert a paráznaság a nedves anyagokból fakad.[30] Igazából arab földön él egy fehér fajta kígyó, melyet szirénának hívunk. Olyan bámulatos gyorsasággal mozog, hogy a legtöbb ember azt hiszi, repül. A mérge annyira erős, hogy ha egy embert megmar, az rögvest meghal úgy, hogy fájdalmat sem érzett.

Egyelőre beszámolónkban nem esik több szó a halfajtákról és azok tulajdonságairól. De szó esik más állatokról, amelyek a szárazföldön élnek, elsőként a kígyókról, mert azok számos tulajdonságaikban egyeznek a halakkal.

CXXXVIII. Mindenféle kígyókról

A kígyóknak több fajtája létezik, ebből adódóan viselkedésükben eltérnek egymástól, természetük is különböző. Általában minden kígyó hideg természetű[31], vagyis csak akkor dühödnek fel, ha felmelegszenek. A bennük lévő méreg kevésbé árt éjjel, mint nappal, mivel éjjel a harmat lecsapódásával a méreg egészen lassan lehűl bennük. A mérgük azért hideg, mert egész télen a fészkükben fekszenek és csak nyáron jönnek ki onnan. Történhet úgy, hogy az ember, aki melegvérű, és olyan a természete, mint a lángnak, agyonüt egyet, félelemből, mert retteg a méreg hidegségétől. Azért nevezik ezt *venin*nek, mert képes bejutni a vénákba, de csak akkor árt, ha a vérbe kerül, ekkor ott felmelegszik és felizzik és rögtön megöli az embert.

A kígyók jellemző vonása, hogy amikor megöregszenek, a látásuk elsötétül, sokáig nem esznek, egészen addig, amíg teljesen el nem fogynak. A bőrük tág lesz és a hátukon megerősödik. Ekkor nagy erővel bekúsznak két kő, vagy egy

[27] Lapos citera, az arab és török zene egyik fő hangszere.

[28] Sevillai Szent Izidor ezeket a sziréneket nem valóságos állatokként, hanem kéjnőkként írja le, akik az arra haladókat romlásba döntik. A szerző megnevezésükre a *meretrix* latin szót használta.

[29] Brunetto Latini a sziréneket a szerelem allegóriájaként festi le: szárnyuk és veszélyes karmuk van, mivel a szerelem szárnyal és megsebez. Folyókban laknak, vagyis a kéjvágy folyamában. A *Rózsa-regény* hatása érezhető a sorok mögött.

[30] J. Le Goff mentalitástörténész több írásában is megemlíti, hogy a középkori felfogás szerint a meleg hőmérséklet és a nedves közeg elősegíti a paráznaságot és a bujaságot.

[31] Sevillai Szent Izidor (XII.4.40).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

kettéágazó fa közé, így levedlik pikkelyes bőrüket, megfiatalodnak, megújulnak, szépek lesznek.[32] Azért esznek édesköményt, hogy tiszta legyen a látásuk. Amikor inni akarnak, egy félreeső helyen lerakják a mérgüket, félnek a mezítelen emberektől.[33] Ha böjtölő ember köpetéből esznek, meghalnak. Az életüket a fejükben hordozzák; ha a testükből kétujjnyi megmarad, már életben maradnak, ezért az egész testüket használják, hogy megvédjék a fejüket.

Az összes kígyó rövidlátó. Látásuk nem előre irányul, csak kis mértékben látnak oldalra, mivel szemük nem elöl, a homlokukon van, hanem oldalt, a fülük alatt, ezáltal sokkal élesebb a hallásuk, mint a látásuk. A nyelvük meszszebb ér a földön élő bármely állaténál, épp ezért sok ember azt hiszi, három nyelvük van, pedig csak egy. Ezen kívül a teste annyira nyirkos, hogy jelöli az utat, amerre megy. Mivel a kígyó az oldalával mozgatja a testét lábai helyett, pikkelyeket használ karmok helyett. Ha ütést kap a torka mellett, vagy a gyomránál, annyira elveszti az erejét, hogy nem képes úgy mozogni, ahogy szokott.

CXXXIX. Az áspiskígyóról

Az áspis a mérges kígyók alfajába tartozik, a fogával öli meg az embert. Bár többféle áspiskígyó létezik, mindegyiknek van egy ártó tulajdonsága. Amelyiket áspisnak[34] hívjuk, úgy öli meg az embert, hogy az szomjan hal, és a harapástól a kígyó is meghal. Amelyik a *prialis* nevet viseli, úgy álomba dönti az embert, hogy az belehal.[35] A harmadik alfaját *haemorrhous*-nak[36] hívják, megalvasztja az ember összes vérét, amitől meghal. Amelyik a *prester* nevet viseli, mindig nyitott szájjal jár, és ha bármit elkap a fogával, az annyira felfúvódik, hogy belepusztul, ezek után olyan csúnyán megrothad, mintha az ördög műve lenne.

Úgy tudják, hogy az áspis egy nagyon fénylő és értékes követ hordoz a fején, ez a karbunkulus. Amikor a varázsló[37] meg akarja kaparintani a követ, igéző beszédet mond. Amint ezt a kevély állat észleli, az egyik fülét a földre szorítja, a másikat a farkával tapasztja le, hogy süket legyen és ne hallja meg a varázsló bűvölő szavait.

---

[32] A kígyó ezért is a megújulás és az örök élet szimbóluma.

[33] Pierre de Beauvais (13. sz., *Bestiaire*) szerint a vipera elmenekül a meztelen ember elől, de megtámadja azt, aki fel van öltözve. (Ezt a viselkedést tulajdonították a kígyóknak is.)

[34] Az áspis (más néven *dipsade* vagy *situla*) harapása halált hozó szomjúságot okoz.

[35] Egyes történetek szerint az áspiskígyó marása végzett az egyiptomi Kleopátra királynővel, de valószínűbb, hogy valamely méreg felhasználásával lett öngyilkos.

[36] A *haemorrhous* vagy *hemorrosis* a hemofília okozója.

[37] Kígyóbűvölő.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CXL. Az amfiszbénáról

Az amfiszbéna egy kígyófajta, amelynek két feje van: az egyik a rendes helyén, a másik a farkánál. Mindegyik helyen képes harapni, gyorsan mozog, és olyan fénylő a szeme, mint a gyertya [lángja].

És tudjátok meg, hogy ez a kígyó az egyetlen a világon, amely tűri a hideget, és mindig a többiek előtt halad, mint a parancsnokuk vagy vezérük.

CXLI. A baziliszkuszról

A baziliszkusz a kígyók királya, és annyira telített méreggel, hogy az egész teste megviláglik. Még a tekintete és a szaga is árasztja magából a mérget. Közel és távol megfertőzi a levegőt és elsorvasztja a fákat. Szagával elpusztítja a repülő madarakat és tekintetével megöli az embereket, amikor meglátják. A régiek úgy tartják, hogy ha az ember előbb észreveszi, mint őt a baziliszkusz, akkor nem öli meg.

A baziliszkusz fél láb hosszú, fehér foltjai vannak, és a taraja a kakaséhoz hasonlít. Mozgás közben a teste felső részét felegyenesíti, az alsó része [kúszik], mint a kígyó.

Bármennyire is vad, a menyét képes elpusztítani, mely az egérnél hosszabb testű és a hasa fehér.

És tudjátok meg, hogy Nagy Sándor császár rájuk talált és készíttetett egy nagy üveggömböt, amelybe betelepedtek az emberei, és megfigyelték a baziliszkuszokat. Az [állatok] ezt nem vették észre, elpusztíttatta őket, és ezzel megmentette a seregét.

CXLII. A sárkányról

A sárkány az összes kígyó közül a legnagyobb[38], egyike a földi teremtmények leghatalmasabb állatainak, Indiában és Etiópiában él, ahol örök nyár van. Ha kijön a barlangjából, olyan gyorsasággal és hévvel repül, hogy a levegő kitörő lánggal felviláglik utána. A fején tarajat visel, kis szája nyitott lyukain keresztül fújtat és ölti ki nyelvét. Ereje nem a szájában, inkább a farkában rejlik, ütésével nemcsak megsebzi, el is pusztítja ellenfelét. Ereje nem ér fel más állatéval, legyen az bármilyen hatalmas és erős. Az ellenfelét úgy összeszorítja a farkával, hogy az nem képes elmenekülni előle anélkül, hogy el ne pusztulna. Mi több, az elefántot is halálba küldi; közöttük gyilkos gyűlölet van, ezt a Mester később lejegyezte az elefántról szóló történetben.[39]

[38] Sevillai Szent Izidor (XII.4.4).

[39] Lásd a CLXXXIX. fejezetben.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CXLIII. A szkitaliszról

A szkitalisz egy olyan kígyó, amely nagyon lassan kúszik, de [bőre] sűrűn borított világos és fényes foltokkal. Az emberek jó szívvel nézik, ahogy közeledik feléjük, ezután a félelemtől, ami elragadja őket, lebénulnak.

Tudjátok meg azt is, hogy annyira forró a természete, hogy még télen is levedli a bőrét.

CXLIV. A viperáról

A vipera egy roppant vad természetű kígyófajta. Amikor a hím a nősténnyel párzik, a fejét a nőstény szájába teszi. A bujaság bűnös tettre készteti, ekkor összeszorítja a fogait és leszakítja a hím fejét. Amikor az utódok világra jönnek, s el szeretnék hagyni az anyjuk testét, széjjelszaggatják és összeroncsolják azt. Így az apjuk és az anyjuk is értük hal meg.

Szent Ambrosius azt mondja ezekről a sárkányokról, hogy a világ legkegyetlenebb teremtményei. Irgalom nincs bennük, és sok a gonoszság.

És tudjátok meg azt is, hogy amikor a paráználkodás kedve fűti ezeket a kígyókat, a vízbe mennek, ahol a muréna él. Azt a furulya hangján hívják, amire rögtön megérkezik. Ezzel a csellel gyakran fogják meg a halászok, ahogy azt e könyv előbb elbeszélte a halakról szóló részben.

CXLV. A gyíkokról

A gyíkoknak három fajtájuk van: nagy méretű, kis méretű és egy másik, amely nyáron felmelegszik és a fogaival csúfosan megmarja az embereket. Amikor a kis méretű gyík megöregszik, egy kis falhasadékba húzódik a nap elől, és megszabadul a szemeit borító fátyoltól és az öregségétől.

CXLVI. A szalamandrákról

A szalamandra kis méretű gyíkfajtára hasonlít, a színe változékony, a mérge erősebb, mint a többinek. Míg a gyík egy személyre támad, a szalamandra egyszerre többre. Ha felmászik egy almafára, mérgével minden almát megfertőz és mindenkit elpusztít, aki evett belőle. Ha beleesik egy kútba, mérgének akkora az ereje, hogy mindazokat megöli, akik vizet isznak belőle.

És tudjátok meg azt is, hogy a szalamandra a tűz lángjának közepette életben marad fájdalom és testi károsodás nélkül, ráadásul el is oltja azt.

A továbbiakban a könyv nem szól [többet] a kígyófajtákról és azok természetéről. Ugyanúgy nem beszél a férgekről és különböző fajtáikról, hogyan születnek azok a földben, a vízben, a levegőben, a leveleken, az erdőben, a ruhákban,

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

az embereken, az élőlényeken, bennük és rajtuk kívül, anélkül, hogy a hím és a nőstény párosodna egymással, vagy tojásokat rakna. A könyv ezután sem szól róluk, mivel hosszú és értelmetlen téma lenne. Ilyesformán folytatódik a könyv, és szól más állatokról.

CXLVII. A sas természetéről

A sasmadárnak van a legélesebb látása a világon.[40] Oly magasra képes repülni, hogy az ember szeme nem észleli. Látása olyan éles, hogy még a kisállatokat is képes felismerni a földön és a halakat a vízben, s magasról csap le a zsákmányra. Természetéből adódóan képes olyan kitartóan a napba tekinteni, hogy a szemét sem mozdítja. Ezért, mikor fiókái születnek, karmai közé ragadja azokat, egyenesen a nap sugaraival szemben. Amelyikük nem horgasztja le fejét és biztos tekintettel néz a napba, méltó arra, hogy megtartsa és felnevelje, de amelyik elfordítja a tekintetét, azt eltaszítja magától és kilöki a fészekből, mintha nem a sajátja lenne.[41]

Nem azért viselkedik eképpen, mert kegyetlen a természete, hanem mert így tartja jónak. Mivel a sas úgy gondolja, az nem saját fiókája, hanem egy idegen madártól származik.

Tudjátok meg, hogy egy értéktelen madár, amelyet [latinul] *fulicá*nak[42] hívnak, jóváteszi eme királyi madár gőgös tettét, ugyanis a [kitaszított] fiókát övéi közé fogadja és sajátjaként neveli.

Tudjátok meg azt is, hogy a sas sokáig él, mert képes megújulni és lerázni magáról az öregségét. Több ember azt álltja, hogy olyan magasra felrepül, hogy a tollai meggyulladnak a nap melegétől és a szemét borító sötétség [elparázslik]. Ezután egy forrást keres, amelyben háromszor megfürdik és abban a pillanatban olyan fiatal lesz, mint amikor a világra jött.[43]

---

[40] Sevillai Szent Izidor (XII.7.10).

[41] Ez a megállapítás a következő írásokban egyaránt visszaköszön: Sevillai Szent Izidor (XII.7.10-11), Szent Ambrosius (*Hexaemeron* V.18.60), Arisztotelész (*Historia animalium* IX.43.620a).

[42] Ez a madár a vizityúk, vagy szárcsa.

[43] Pierre de Beauvais *Bestiárium*ában így ír erről: „Amikor megöregszik, szárnyai elnehezülnek, látása elsötétül és eltompul. Ekkor egy forrást keres, majd fölszáll az égbe és egyenesen a Nap felé repül. Ekkor leégeti régi szárnyait s a szemére boruló sötétséget. Ezt követően újra leszáll a forráshoz, háromszor megmártózik benne; tollai megújulnak, szeme megvilágosodik, olyan fiatal lesz, mint régen. […] Aki az Atya, Fiú, Szentlélek nevében keresztséget fogad és szíve tekintetét Istenre emeli, aki az igazság igazi Napja, megtalálja fiatalságát, akárcsak a sas." A bibliai *Zsoltárok könyve* 103.5 fejezetében a sas megújulásának képessége is megjelenik: „Aki jóval tölti be a te ékességedet, és megújul a te ifjúságod, mint a sasé".

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Mások arról is beszélnek, hogy a sas csőre növekszik. Ahogy öregszik, az úgy meggörbül, hogy egy idő után már nem lesz képes megfelelő madarakat zsákmányolni az erőnléte fenntartásához. Kemény kövekhez üti, így hegyezi a csőrét. Ha [a csőrről] a felesleget le tudja szedni, az mutatósabb és élesebb lesz, mint azelőtt, és azt eszik és ejt el, amit csak akar.

CXLVIII. Mindenféle héjáról

A héják ragadozó madarak, akárcsak a sólymok, a karvalyok és más madarak, amelyeket kedvtelésből tartunk azért, hogy más madarakat zsákmányoljanak. Nagyon szigorúak fiókáikhoz, mivel midőn látják, hogy [azok nemsokára] felnőnek és erejük lesz repülni, nem etetik már őket, mint azelőtt. Kiűzik [fiókáikat] a fészekből, rákényszerítve őket, hogy már fiatal korukban táplálékot szerezzenek maguknak. Mivel nem szeretnék, hogy gyermekeik elfelejtsék az őseik mesterségét, sem azt, hogy ellustuljanak, teljesen abbahagyják táplálásukat, így megtanulják a zsákmány elejtését.

A héjáknak három fajtája létezik, vannak kicsik, nagyok és közepesek. A kis héja méretében elmarad a többitől, akárcsak a harmadca[44] [a párjától], de bátor és ügyes, sebesen repül, falánk természetű, és könnyű vadászni, tanítani.

A közepesnek vörösek a szárnyai, lábai rövidek, karmai kicsik és silányak, szemei nagyok és sötétek, nagyon nehéz háziasítani. Éppen ezért, az első évben haszontalan, de a harmadik év végére jó vadásszá és jámbor háziállattá válik.

A nagy héja méretében a legnagyobb az összes közül, testesebb, ügyesebb és a legjobb vadász. Tiszta, szép, ragyogó szemei, nagy lábai és karmai vannak, pofája vidám. Bátorsága nagy, mivel semmiféle más madár nem tartóztathatja fel repülését, még maga a sas sem kelt benne félelmet.

Ezért a Mester úgy tanácsolja, a jó héja kiválasztásához ügyelni kell arra, hogy teste nagy méretű legyen, minden idoma jókora. Az igazat megvallva a ragadozómadarak esetében a tojók nagyobbak, a hímek kisebbek, és a harmadca névre hallgatnak. Az utóbbiak férfiasságuknál fogva heves vérmérsékletűek, és olyannyira makacsok, hogy nehéz velük mást elfogatni, mint amihez kedvük támad. A tojó nőisége miatt hideg, mindig éhes és hajtja a zsákmányolás kedve. A falánksága természete hidegségéből ered.

Ezek a nagytestű madarak a természetüknél fogva a legjobb vadászok. Azért nem vetik meg a zsákmányszerzést, mert folyton sóvárognak az áldozatuk után. Így tesznek, ameddig erősek, ekkor bármely vétségre hajlanak, majd vedléskor ezt elhagyják. Amikor vedlenek, tollaik és ruhájuk megújul, kivétel

[44] A ragadozómadaraknál a tojó rendszerint egyharmaddal nagyobb a hímnél, a franciák ez okból *tiercelet*-nek nevezik a méretében alulmaradó hímet (franciául az *un tiers* egyharmadot jelent).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

ez alól a harmadca, amelybe minden vedlés alkalmával valamilyen komiszság költözik.

Amikor nagyméretű héjára lelsz, ügyelj arra, hogy pofája hosszú és horpadt legyen, olyan, mint a sasmadáré. Ábrázata vidám legyen, kissé leszegve tartsa a fejét, mert akkor készséges a szelídítéskor. Máskülönben ezután dühös, és méreggel teli arcát mutatja. Orra és orrlyuka jó sárga, a szemei közötti rész széles legyen, szemöldöke lecsüngő. Szemei dülledtek legyeknek, meglehetősen nagyméretűek és megfelelően színesek, mivel ez jelzi, hogy olyan héja sarja, amely már több mint háromszor vedlett: ugyanis jobban és hosszabb ideig él, ha egy idősebb hímtől fogan. Nyaka hosszú legyen, vékony és hajlékony, mint a kígyóé; a mellkasa széles és kidomborodó, mint a galambé. A szárnyán a két legnagyobb tollnak, melyeket a többen kardocskáknak[45] neveznek, a szárnyhoz kell simulniuk, és ne nyúljanak előre. A szárnyak legyenek rövidek, jól összezárjanak, a tollaik egyenesen és feszesen üljenek. A combjai erősek legyenek, [alszárai] sárgák és rövidek, lábfeje nagy, széles és szétterülő, sarka hosszú, lábujja jó nagy, nem húsos, inkább a csontot idegek hálózzák be. A karmai nagyok, erősek, kemények, mérete a lábujjak hosszúságának fele.

Ez a héják helyes ismeretének tudománya. Tudjátok meg, hogy amelyiknek a combja hosszú, könnyebben megszerzi zsákmányát, és ritkán adódik, hogy elvéti a csapást. Ám nem olyan jól és erősen ragadja meg a prédát, mint az, amelyiknek rövid és zömök a lába. Viszont ez utóbbi nem képes olyan könnyen elkapni a zsákmányt, mint amelyiknek hosszú a lába.

Ha meg akarod tudni, hogy egészséges, vagy a teste valamely pontján beteg-e, a bal karodra kell emelned, figyelmesen felülről lefelé haladva vizsgáld meg. Ha felfelé néz és nem kezd el erősen verdesni a szárnyával és nem kattogtat a csőrével, faroktollazatát nem tárja szét, biztos lehetsz abban, hogy teste egészséges.

Miután így tettél, fordítsd meg az öklöd a lábai alatt és figyeld meg visszahelyezkedik-e hamarosan, biztosan áll-e egyenesen. Ne váltson egyik lábáról a másikra, mivel ez jelzi, hogy lábai erősek és egészségesek.

Akkor bizonyosodhatsz meg arról, hogy lába és combjai erősek, ha lábával gyorsan, fürgén csap le a táplálékára, csőrét lehorgasztja, amint azt elkapta és belekap, nagy erővel tépi, megfeszíti a nyakát, zárja lábait és sarkát.

Ha az egyik szárnyát meghúzod oldalról, majd a másikat, hagyja [neked], majd fürgén, gyors mozdulattal visszarántja magát eredeti helyzetébe, azt jelenti, hogy szárnyai tökéletesen egészségesek.

Ezután nézd meg, hogy jól és könnyedén ürít-e, [ürüléke] arányban van-e az elfogyasztott tápláléka mennyiségével, fehér vagy fekete [színű], ezek ne

[45] Brunetto Latini az evezőtollakra utal.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

keveredjenek, [jól] elkülönüljenek egymástól. Ne legyen sem vér, sem nyálka, sem kő, sem féreg és bármi más benne, ami azt mutatja, hogy belső szervei egészségesek.

Evés után a csőrét minden oldalról megtisztítja, orrlyukain többször kifújva a vizet öblít, ide-oda ütögeti a csőrét, nem marad meg egyhelyben. Megtudjátok ebből, hogy a feje is jó egészségnek örvend. Ugyanúgy, ha kézen vagy póznán tisztítja és rendezi a tollait és egyenesen áll, megfelelően eszi és emészti az ételt, tehát teste és tagjai tökéletesen egészségesek.

CXLIX. Minden karvalyról

A karvalyt a következő szempontok alapján kell kiválasztani: feje kicsiny, szeme kidülledő legyen, a kézen jól álljon, könnyedén forogjon, nagy és jól kidomboruló mellkasa legyen. Lábai nagyok, [terpesztése] nyitott, lábfeje fehér, széles és erős, a farktollai zártak legyenek és szépen elváljanak egymástól, a szárnyai a farka egyharmadáig érjenek. A farka alatt az alsó teste tollazata olyan mintázatú, mint a páncéling. Az ilyesforma karvaly jó megítélést kap, kiváltképp, ha meg vannak nyírva a lábai. Ha egy kis megvastagodás látható a középső ujja közepén, a jobb lábán, azon a ponton több réteg van. Ez kiválóságát jelzi.

Tudjátok meg azt is a karvalyról, hogy amelyiknek hosszú a farktolla, az gyáva, de gyorsan repül, amelyiknek 13 farktolla van, jobb a többinél: jobban repül és gyorsabban szerzi meg zsákmányát.

Aki szeretné idomítani és jó egészségben tartani karvalyát, egész télen át ügyelnie kell, nehogy szarkát, vagy bármely olyan más madarat fogjon el, amely kárt tehet benne. Még ha galambot vagy gerlét fog is, megsérülhet vagy kisebb baj érheti nagy lendülete miatt, amikor rárepül zsákmányára.[46]

Tudjátok meg, hogy a ragadozómadarakat [befogásuk alapján] három osztályba sorolhatjuk: a fészekalji karvaly, az ágonülő karvaly, és a griffán.[47]

Fészekalji karvalynak hívjuk a fészkükből kiragadott madarakat, ezeket kicsiny koruk óta a házban neveljük. [Ez a fajta] a legvakmerőbb, a zsákmány megszerzésében a legnagyobb hév hajtja. Gyakran vijjog, hogy meggyőződjön arról, hogy a közelében vannak-e azok az emberek, akikkel él és felnevelték.

Az ágonülő karvaly olyan madár, amely már repült és ösztönből vadászott, majd ezután elfogták és zsinóron tartják egy faágon vagy egyéb helyen.

---

[46] Sevillai Szent Izidor (XII.7) a karvaly bátorságát hangsúlyozza és vakmerő gyorsaságát, amint rárepül áldozatára.

[47] Brunetto Latini ezeket a következőképpen nevezi: *niais, ramains, grifains*. Ez a megkülönböztetés a korábbi és későbbi állatrendszertanokban nem található.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A griffán egy olyan madár, amelyet tél elején ejtünk el, szemei pirosak, lángolnak, mint a tűz. Tudjátok meg, ha fagy idején eszik, még mielőtt befogják, nehezen lehet életben tartani, mivel a gyomra nem működik a hidegben. Ha tehetné, mindig meleg és friss táplálékot enne, mert az ilyen étel könnyebben megpuhul a gyomrában.[48] A griffánnak azért nem lesz soha olyan szép szeme, mint a többi madárnak, mert azok minden alkalommal más ételt ehetnek. Kint, szabadon élnek, azt tesznek, amit kedvük diktál. A griffán nem képes ügyesen elkapni a zsákmányát, jóllehet nagyobb érzéke van a vadászathoz.

Tudjátok meg, hogy a fiatal madár vörös, nagy pettyes tollazatú fiókákat nemz, szeme színtelen és elszánt. De az ember mellett öt évnél tovább nem képes élni. Az idősebb madarak fekete, apró pettyes tollazatú fiókákat nemzenek, ezek szemei színesek, a legjobbak és hosszú életűek.

CL. Mindenféle sólyomról

A sólymoknak hét családjuk van; az első a szabdasólyom[49], amely a leghitványabb az összes közül. [Küllemét tekintve] kétféle lehet: amelyiknek kicsiny

[48] Könnyebben megemészti az ételt, Brunetto Latini szó szerint a „megfő" szót használja.

[49] B. Van Den Abeele, a XII-XIV. századi ófrancia nyelvű irodalmi szövegekben szereplő sólymokról készített összefoglaló tanulmányában (*La fauconnerie dans les lettres françaises du XIIe au XIVe siècle*, Leuven University Press, 1990) a lanier sólyomfajtát a *Falco biarmicus*-sal azonosítja, amely a modern rendszertanban a Feldegg-sólyomnak felel meg. A középkori leírások egyetlen részlete sem tűnik el nyomtalanul, a *falco lanarius* sólyomfajta a régi osztályozási rendszerekben egészen a XIX. századig fellelhető, még Buffon is (*Természettörténet*) a sólymok leghitványabb (*maudyt*) fajtájának titulálja, közeli rokonságát hangoztatja a kerecsensólyommal. Középkori kontextusunkba illő magyar megfeleltetést keresve a szónak, tanulmányoznunk kell annak egyéb irodalmi előfordulásait. Megállapítottuk, hogy a „faucon lanier" jelentését tekintve következetesen ellenáll a sólymokról alkotott, általánosan elterjedt magasztos képnek, mely szerint azok szépségükkel, intelligenciájukkal kiemelkednek a madarak sorából, az arisztokratikus erények megtestesítőjeként tűnnek fel, hűséges, engedelmes, vadászatra idomított madarak, a társadalmi és erkölcsi osztályozás csúcsán foglalnak helyet. Georges Cuvier, *Az állat-ország fölosztva* (*Le Règne Animal*, 1817) című rendszertana is megemlíti a „faucon lanier"-t, Vajda Péter fordításában *szabdasólyom*. A Cuvier-féle leírás szerint valójában ez az Európában, az Arab-félszigeten és Afrikában honos madár „inkább keletrül, mint északrul jő, s mellynek tollazata majdnem megegyez a fiatal sólyoméval, kivévén, hogy bajusza keskenyebb, kevesebbé kijelelt, s torka foltos ; kerecsent közelíti meg farkára nézve, melly szárnyait fölülmulja : leginkább Magyarországból kapjuk." A szabda terminus a zsákmányszerző, szabdaló módszerére utal, amely tökéletesen visszaigazolja a sólyom viselkedését a *Fierabras* és *Roland à Saragosse* geszta-énekekben, miszerint a madár Nagy Károly gyomrának belső részeit és szakállát tépi. A „lanier" szóalak a mai francia nyelvünkben semmilyen formában nem él, viszont Dafydd Evans részletesen feltérképezte ennek történetét, amely még inkább megerősíti húzással, szakítással, tépéssel összefüggő magatartásformáját és alátámasztja degradált szemléletét („*Lanier. Histoire d'un mot*". Publications romanes et françaises, n°93, Librairie Droz, Genève, 1967.).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

a feje, semmit nem ér, a másik, amelyiknek nagy a feje s hosszú a csőre és a szárnya, valamint rövid a farka, lába a saséhoz hasonlít, jófajta. Bár nem könnyű idomítani, de aki kivárja a háromszori vedlését, bármilyen madarat elfoghat vele.

A sólymok második családjába az úgynevezett vándorsólyom[50] tartozik, s mivel nem képes megtalálni a fészkét, vándorlása közben fogják be. Nagyon könnyű felnevelni, igen nemes, roppant bátor és engedelmes.

A harmadik családba a bérci sólymok[51] tartoznak. Igen elterjedt, miután befogják, nem szökik meg.

A negyedik család a darufogó vagy nemes sólymoké[52]. Ez becsesebb az összes többinél, ám egy gyalogos ember nem sok hasznát veszi, mivel hosszasan kell követnie. Tudjátok meg, hogy ha a négy család közül választani kell, mindig azt válasszátok, amelynek a legkisebb feje.

Az ötödik családhoz a kerecsenek[53] tartoznak; méretük meghaladja az összes madárét. Erős, kíméletlen és büszke, ravasz és szerencsés az üldözésben és az elejtésben.

A hatodik családba a „kígyófejű kerecsen" sorolható.[54] Küllemében a fehér sasra hasonlít, szeme, szárnya és csőre pedig a kerecsensólyomra. Ez ideig nem találkoztam olyan emberrel, aki látta volna.

A hetedik családba a brit sólyom[55] tartozik, sokan *rodió*nak nevezik. Az összes többi madár királya, ura. Mivel nincs olyan madár, amely előtte merne repülni, máskülönben kábultan alázuhan [a levegőben], ilyesformán el lehet fogni, mert úgy tesz, mintha meghalt volna. Még a sas sem mer félelmében megjelenni ott, ahol ő tartózkodik.

---

[50] *Falco peregrinus*.

[51] G. Cuvier állatrendszertana alapján ez a madár a *Falco lithofalco*, mely magasabb területeken él, sziklákon fészkel, és „a legszámosabb" sólyomfaj.

[52] *Falco gentilis* beazonosítása nehézkes a fenti leírás alapján, Abeele szerit a vándorsólyom egy változata (*op.cit*. 21. o.).

[53] *Falco rusticulos*.

[54] A szerző az északi kerecsensólyomra (*Falco candicans* vagy *islandicus*) gondolhat, mivel azok egyes egyedei Cuvier leírásai alapján csupa fehérek, akárcsak a fehér sas, számuk kevés, ezzel magyarázható miért nem látott bárki is egyet közülük. A kígyófejű jelző az ófrancia „sourpoins" (serpent) elnevezéséből származtatható, Godefroy szótára is a sourpoint-t egy sólyomfajjal azonosítja, de pontosan nem sikerült beazonosítani.

[55] A *falco britannicusra* egy későbbi, XVIII. századi latin állatrendszertanban *(Cynosura Materiae Medicae, 3.* kötet) találunk. Az írás szerint sas méretű, vastag lábakkal és nagyon nagy karmokkal. Lángoló szemei citromsárgáról élénkvörösre változnak: nagy feje, alacsony csőre, hosszú farka, vörös szárnyai, barbár hangja van. A legmagasabb hegyekben építi fészkét.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Összességében véve, minden sólyomnak nagy a lába, a térde tele van csomókkal, mintha az a csontra feszülne. A tekintete vad és tüzes, szeme ijesztő, a szárnyai felül vastagok, karmai feketék és hegyesek, és éles, fénylő szárnytollai vannak. Akkor jófajta [madár], ha arányos a feje, ugyanakkor széles a mellkasa.

CLI. Az összes törpesólyomról

A törpesólymoknak három fajtája van: az elsőnek szürke, a másodiknak fekete a háta, [mindegyikük] kis méretű és jó rabló. A harmadik fajtába [sorolható sólymok] nagyobb alkatúak, a fehér szabdasólyomra hasonlítanak, a legkiválóbbak a törpesólymok közül és legelébb szelídülnek. Ellenben olyan kórság támadja meg őket, ami miatt a saját láb[fejüket] pusztítják le, hacsak nem hagyjuk őket köles-, vagy lenmagon állni, ahonnan az ujjaik nem tűnnek ki.

De feljegyzésünk nem szól [ezután többet] a ragadozómadarakról, és arról, hogy az ember miként táplálja, idomítsa, tanítsa őket zsákmányszerzésre a mezőségben és folyóvízen, [vagy] mely módon kezelje, ha bármely betegség eléri. Mivel mindezekről nem szól [már] a könyvünk, más állatok természetének [leírásai] következnek.

CLII. A jégmadárról

A jégmadár egy tengeri madár, amelynek Isten nagymértékben kedvezett, hallgassátok miképpen: a tenger mellé, a homokba rakja tojásait a téli időszakban, amikor a legszörnyűségesebb veszedelmek és viharok pusztítanak a tengeren. A fiókái hét nap alatt kikelnek és a hét következő napon táplálja őket: ez tizennégy nap. Kimagasló elismerés övezi, mivel a tengerészek úgy tartják és tanúsítják, hogy minden vihar elvonul és az ég kiderül és az időjárás enyhe és nyugalmas lesz e tizennégy nap alatt.

CLIII. A gémekről

A gém egy olyan madár, amelyet többen Tantalusz vagy Hérón néven szólítanak. Bár a táplálékát a vízben találja, a fészkét magas fák közé készíti. Jellemző rá, hogy ha észreveszi, hogy vihar közeleg, olyan magasra felrepül, ahova a vihar nem ér fel. Többen úgy értesülnek a vihar közeledtéről, hogy észreveszik amint a magasba emelkedik.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLIV. A lúdról és a récéről

A lúd és a réce minél fehérebb, annál jobb és alkalmasabb a háztáji életre. A fekete színű ludak sötétebb foltjaik miatt a vadludaktól származnak, és nem oly nagy számban hoznak világra utódot, mint a fehérek.

Tudjátok meg azt is, hogy a récék és a ludak nem képesek élni víz és növény[-táplálék] nélkül, ám borzalmasan tönkreteszik a művelésre alkalmas földet, jókora kárt okoznak csőrükkel és ürülékükkel a vetésben. A szaporodási idejük március hónaptól kinyúlik akár a nyár hosszú napjaira is. A ludak hangja nyomán követhetjük az idő múlását éjszaka, virrasztáskor.

A világon nincs olyan állat, amely hozzá hasonlóan megérzi az ember szagát. Egy monda szerint a [ludak] kiabálása miatt lepleződtek le a gallok[56], amikor a római Capitoliumot szerették volna elfoglalni.

CLV. A méhekről

A méhek olyan legyek, amelyek mézet készítenek, lábak és szárnyak nélkül születnek, de születésük után kifejlesztik azokat.

Nagy szorgalmatosságot mutatnak a mézkészítés iránt. Viaszból, melyet különböző virágokból gyűjtenek össze, csodálatos ügyességgel házakat és emeleteket építenek, melyekben mindegyiküknek megvan a saját helye, ahova változatlanul mindig visszatérnek. A méheknek vezérük, uralkodójuk és seregük van, és csatákat vívnak. Menekülnek a füst elől, tovatűnnek a kövek vagy a csörgődob zaját hallva, a hangos és lármás dolgok elől. Úgy mesélték róluk, hogy megfigyelték amint elhullott marhatetemben teremnek a következőképpen: amikor agyonütöttük a marhát és a vére megposhadt, kis férgek kelnek ki belőle, melyekből azután méhek lesznek, ahogyan a lódarázs a lóból születik, a dongó az öszvérből, a darázs pedig a szamárból.

Tudjátok meg azt is, hogy a világ összes állata közül egyedül a méhek végeznek mindent együtt a családjukkal, mivel mindannyian ugyanabban a házban laknak és ugyanazon terület határain belül mozognak. Az egyedek közösen végzik a munkájukat, az eledelük is közös, egyformák a tevékenységeik, az almák és gyümölcsök

[56] Chabaille kiadás lábjegyzetében a következő kiegészítés található: „amikor a ludak énekeltek, felébresztették a rómaiakat". Kr.e. 390-ben a gallok Rómát ostromolták. A város majdnem néptelen volt, a lakosság a hegyekbe vagy a környező városokba menekült. A legderekabb férfiak a Capitolium erődjébe húzódva védték a várost. Az éjszaka leple alatt történő gall rajtaütés meghiúsult, mivel Juno istennő szent madarai felverték a Capitolium őreit, hangos gágogással figyelmeztették Marcus Manliust, az erőd parancsnokát a veszedelemre, aki ezután riadóztatta embereit. Így sikerült a rómaiaknak elbánni a támadókkal, és megmenteni Rómát a galloktól.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

is mindannyiuk rendelkezésére állnak. Mivel a legtöbbjük esetében a fogantatás is egyszerre történik, a kicsik is közösek. Mindannyian tiszták és érintetlenek, ugyanis a paráznaság nem szennyezte be őket, rengeteg kicsi születik egyszerre.

Egymás között rangsort állítanak fel, megkülönböztetik egymástól a közönséges és a tekintéllyel bíró egyént. Uralkodót választanak maguknak, de nem sorshúzással, amely kockázatosabb az átgondolt választásnál. Uralkodójuknak és királyuknak azt [az egyedet] választják, amely a természettől nemesi tulajdonságokat kapott, vagyis nagyobb, szebb, jobb életvitelű [a többinél]. Még ha királyi rangú és termetesebb is, szerényebb és irgalmasabb kell legyen, a fullánkját nem használhatja, hogy bárkin bosszút állhasson. Bár van a méheknek uralkodójuk, mégis teljes mértékben szabadok, a maguk urai, a természettől származó jó szándékuknál fogva nyájasak és engedelmesek az uralkodóval szemben, mivel egyik sem hagyja el a házat a királyuk előtt, aki saját belátása alapján dönti el, merre repüljenek. Még a fiatal méhek sem mernek elszállni addig, amíg vezetőjük nem dönt, ezután elhelyezkednek körülötte és igyekeznek az utasításainak megfelelni. Amint egyikük az uralkodói parancs ellen cselekszik, saját maga bosszulja meg tettét kihúzva és kicsorbítva a saját fullánkját, akárcsak a perzsák, akik hasonlóan cselekedtek, amikor egyikük megszegte a szabályokat. Nem várta meg a királyi ítéletet, hanem megölte magát így törlesztve vétkét.[57]

Mindent összevetve tudjátok meg azt is, hogy a méhek oly mértékben és odaadással szeretik a királyukat, hogy úgy gondolják, jó meghalni annak óvása és védelme során. Amikor a királyuk velük van épen és biztonságban, bizalommal néznek rá és követik őt. De ha meghal vagy eltűnik, elvesztik a magabiztosságukat és a döntésképességüket olyannyira, hogy szétzúzzák a lépet, tönkreteszik a mézet és lerombolják a lakóhelyüket.

Tudjátok meg végül, hogy a méhek között ki vannak osztva a szerepek, aszerint, hogy egyesek mely tevékenységre alkalmasak. Van, amelyik élelmet keres, mások őrzik a mézet, a viaszt és a lépsejteket. Megint mások figyelik az időjárás változásait, a felhők mozgását, vagy kivonják a viaszt a virágokból, vagy éppen a harmatot gyűjtik a kis virágok alól, amelyből a folyékony méz válik ezután, amely a kaptár belsejében található kis utakon át folydogál. Bár mindegyikőjük azon igyekszik, hogy képességének megfelelően jól dolgozzon, nincs közöttük irigység vagy gyűlölködés. Ám ha valaki fájdalmat okoz nekik, kellemetlen ürömmel oltják be a mézet és szívesen meghalnak, hogy megbosszulják, ha valaki valamilyen formában ártott nekik.

[57] Ambrosius, *Hexaemeron* (V.21.68).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLVI. A lilemadárról

A lilemadár[58] egy teljesen fehér madár, tüdeje gyógyír a szem elhomályosodására. A Biblia [szövege] meghagyja, hogy senki ne egyen [a húsából].

Jellemző rá, ha olyan embert lát, akit elért a halálos kórság, elfordítja a fejét és nem tekint rá. Különben akinek nem kell meghalnia, arra biztos tekintettel néz anélkül, hogy megmozdítaná a fejét. Azt beszélik, a nézésével minden betegséget befogad, majd ezt az égbe viszi, ahol a tűz azokat felemészti.

CLVII. A galambokról

A galamboknak több háziasított fajtája létezik, amelyek az emberek között élnek.[59] Nincs epéjük, mely tele van méreggel, s a többi állatnál a máj mellett található.[60] Csókokkal keltenek szenvedélyt és éneklés helyett sírnak. A fészküket bármely folyó közelében, kövek közötti résekbe rakják. Ha koruk, vagy más betegség folytán elveszítik a látásukat, képesek visszanyerni azt. Nagy kompániákba verődve járnak.

Akik galambokat tartanak a házukban és a galambról az elképzelhető legszebb képet festik a galambfészek előtt, a maguk előtt látott kép mintájára nemzenek utódokat.[61]

Ám, aki fogja egy akasztott ember kötelét és azt a galambfészek elé veti, tudjátok meg, hogy egyetlen madár sem fog onnan a saját akaratából eltávozni.

Ha gyakran etetjük köménnyel, vagy a galamb szárnyát balzsammal kenjük be, magához hívja galambtársai sokaságát. Ha meleg, főtt árpával etetjük őket, kicsinyeket nemzenek és nagy számban sokasodnak. A galambdúcokat azonban szederbokor ágaival kell megvédeni a veszélyes állatoktól.

---

[58] A lilemadár a középkorban közismert mesebeli csodás madár, jósló és gyógyító ereje miatt vált híressé, minden bestiáriumban magtalálható *calandrius, caladres, caladrio, calandre, calatrius, caradrius, charadrius, kaladrius, kalandria* elnevezéssel. A névalakváltozatot a Calandrából származtathatták, egy bizonyos pacsirtafajtából, amely valamivel nagyobb, mint a közönséges pacsirta. A középkori egyház a megváltó Krisztussal azonosítja, mivel megszabadítja az embert a betegségétől, magába szívja a betegség mérgét, és ezáltal lehetővé válik a felgyógyulás.

[59] A leírás a gerle és galamb fajtáira egyaránt vonatkozik. A *Physiologus*ban, Sevillai Szent Izidornál, Hugues de Fouilloy *De avibus*ában (I.11), Pliniusnál (X.52) is hangsúlyt kap a galamb változatos tollazata, mely alapján Brunetto Latini leírásában különböző fajtákról beszél.

[60] A jámborság jelképeként értelmezik a keresztény szerzők, mivel úgy tartják, nincsen epehólyagja (Sevillai Szent Izidor, XII.61).

[61] Palladius (IV.sz.) a galambtartással kapcsolatos tanácsai, mindennapi megfigyelései (*De agriculturae* I.23) inspirálták Brunetto Latinit.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Tudjátok meg, hogy a Szentírás három galambról ír: egyik Noé galambja, amely az olajágat hozta, a másik Dávidé, a harmadik pedig Krisztus megkeresztelésénél jelent meg.

CLVIII. A hollóról

A holló egy fekete madár, amely annyira bizalmatlan a fiókáival szemben, hogy addig nem táplálja őket, amíg meg nem győződik arról, hogy a sajátjai, vagyis ameddig meg nem jelennek a fekete tollaik. Azután viszont szereti és odaadóan táplálja fiókáit.

Állattetemet eszik. Mindenekelőtt felkutatja a szemüket, melyen keresztül eszi meg az agyvelejüket.[62] Ez a madár nem tért vissza Noé bárkájára vagy azért, mert nagy állattetemekre lelt, vagy pedig megfulladt a mély vízben.[63]

CLIX. A varjúról

A varjú egy hosszú életű madár, amelyről a régiek azt mesélik, hogy megjósolja az ember jövőjét; ezt különböző jelekkel mutatja, amelyeket csak az képes észrevenni, akinek megvan hozzá a tudománya.

A varjú némelykor alkalmas a közelgő esőt is jelezni, ilyenkor nem hagyja abba a rikácsolását és kiabálását. Annyira szereti a fiókáit, hogy sok idővel azután, hogy azok elhagyták a fészküket, még mindig étellel követi és továbbra is eteti azokat.

CLX. A fürjről

A fürjet a franciák „görög madárnak" hívják, mivel először Görögországban találkoztak vele; nyaranta a tenger túloldalára vonulnak át nagy csapatokban. Mivel a héja mindig az elsőnek odaérkezőt ejti el, vezetőjüknek ezért egy másik családból származó [madarat] választanak, hogy a héja azt ejtse el, és a többiek szabadon továbbmehessenek.

Tudjátok meg azt is, hogy a kedvenc tápláléka férgekkel teli magokból áll, ezért a régi bölcsek megtiltják húsának fogyasztását. Ez az egyetlen állat a világon, amely az emberhez hasonlóan epilepsziás rohamot kaphat.

A fürjek különösen félnek a déli széltől, a nedvessége miatt, de az északi szélben, amely száraz és élénk, nagy kedvvel vitorláznak.

---

[62] Sevillai Szent Izidor (XII.7.43).

[63] *Teremtés könyve* (8.6-7): „Negyven nap elteltével Noé kinyitotta a bárka ablakát, amit csinált, s kiengedett egy hollót. Az ide-oda röpdösött, amíg a víz fel nem száradt a földről."

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXI. A gólya természetéről

A gólyamadárnak nincs nyelve, ezért az emberek azt mondják róla, hogy nem énekel, hanem összeüti a csőrét és ezzel kelt nagy zajt. A kígyó ellensége, így a régiek tiltották, hogy az emberek elpusztítsák.

A tavasz kezdetével visszatér hozzánk és az emberek közelében rak fészket, és költ. Oly nagy gonddal vigyázzák és nevelik fiókáikat, hogy [ezalatt] minden toll kihullik a hasukon, sőt előfordul, hogy a szárnyuk is megritkul, és repülni sem képesek. Ekkor a fiókák úgy táplálják és gondozzák szüleiket, mintha azok szülei lennének, amíg tollazatuk vissza nem nő.

Nyár végén és amint az idő télbe fordul, nagy csoportokba gyűlnek, átkelnek a tengeren és Ázsiába vándorolnak. A varjak repülnek mindig előttük, mint irányítók vagy vezetők. Tudjátok meg azt is, hogy azon a helyen, ahol összesereglenek, az utoljára Ázsiába érkező tollát a többi gólya kitépi, majd nagy kegyetlenséggel darabokra szedi.

Onnan tudjuk, hogy a madarak és a barmok[64] az értelem szikráját mutatják, hogy egy, a milánói püspökséghez tartozó lombárd férfi egyszer a gólya fészkéből titkon ellopott egy tojást, és más madár tojását tette annak a helyére: egy hollóét. Amikor eljött az ideje, hogy a fiókák kikeljenek, és a holló színe és alakja láthatóvá vált, a hím annyi gólyát csődített oda, hogy az csoda. Amint azok meglátták a fekete madarat a többi között, rávetették magukat a tojóra és megölték.

CLXII. Az íbiszről

A Nílus folyónál születik egy madár, amely hasonlít a gólyára, a folyó környékén kis halakat, kígyótojásokat vagy elhullott állatokat keres. Azért nem meri vízbe tenni a lábát, mert nem tud úszni. Amint bármely betegséget vagy gyomorkórt észlel az elfogyasztott romlott hús miatt, rögtön a tengerhez megy. Ott nagy

[64] A háztáji állatokra gondolhatott a szerző. A középkori állatosztályozási rendszerek eltérnek a modern állatrendszertani kategóriáktól. Házi, vagy háztáji állatnak számított minden állat, amely az ember lakóhelye környékén vadon, vagy szelídítve él. Az emlősök, rovarok, vagy a rágcsálók kategóriái nem léteztek. (A rovarok kategóriája a XVIII. századtól lett definiálva.) A középkorban az állatokat hat kategóriába sorolták: 1. A négylábúak; 2. A madarak, és mindennemű állat, amely a levegőben tartózkodik; 3. A halak, és minden állat, amely a vízben található; 4. A kígyók, és minden állat, amely csúszómászó vagy annak tűnik; 5. „Minden ami marad", vagyis a kisméretű állatokat a férgek kategóriájába sorolták, (például ide tartozott a lepke, a varangy, a garnélarák); 6. A szörnyek osztálya (biológiailag kettő vagy több állatból állnak). Az osztályozás további magyarázatához lásd Michel Pastoureau, L'animal et l'historien du Moyen Âge, In: *L'animal exemplaire au Moyen Âge, (Ve-XVe s.)*, J. Berlioz, A-M. Polo de Beaulieu (*szerk.*), Rennes, 1999, 13-26.o.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

mennyiségű vizet szív fel, majd a csőrét a hátsó részébe rakja és a testébe engedi a vizet, emígyen tisztítva ki a beleit a szeméttől. Sokak szerint a nagy orvos, Hippokratész a klistélyt eme madár példájából leste.[65] Tudjátok meg azt is, hogy Ovidius, a nagy poéta, amikor bebörtönözte a császár, írt egy könyvet, amelyben eme madár nevén szólította a császárt, [ugyanis] erre a gyalázatos lényre emlékeztette.[66]

CLXIII. A hattyúról

A hattyú egy olyan madár, amelynek teljesen fehér a tollazata, ám a húsa egészen fekete. A folyókban él. Amikor a vízben úszik, mindig feltartja a fejét, s egyszer sem meríti a vízbe. Ezért a tengerészek azt beszélik róla, hogy jó szerencsét jelent, ha meglátják. Lágy hangon énekel[67], mivel nyaka hosszú és hajlékony. Görögországban, a hiperboreai hegyekben[68] élő emberek azt tartják róla, ha az ember szitolon[69] játszik, nagy számú hattyú sereglik köré, hogy gyönyörködjenek a zenében. Sokan azt hiszik, hogy amikor közeleg a halála, a fején egy toll belefúródik az agyvelejébe, s ekképpen szerez tudomást a vég közeledtéről. Ekkor oly lágy énekbe fog, hogy gyönyörűség azt hallgatni; így énekelve végzi be életét.[70]

---

[65] „Egyiptomban (…) egy ibisznek nevezett madár, görbe csőrének segítségével azon a fertályán öblítgeti magát, amelyen át egészségünk érdekében táplálékunk maradékától szoktunk megszabadulni" – írta Plinius (VIII.40). A klistély, a beöntés módszerének régies megnevezése.

[66] Ovidius valóban írt egy 644 soros átokdalt egy meg nem nevezett ellenségéhez címezve, aki a vagyonára áhítozott és még a feleségét is el szerette volna csábítani.

[67] A Carmody kiadása arról számol be, hogy a hattyú lágyan énekel: „Et sa voiz fait douz son a chanter." Aiszkhülosznál olvashatunk arról először, hogy a haldokló hattyú énekelve búcsúzik az élettől, Szókratész ezt másképp jegyzi: a hattyú nem bánatában énekel, hanem dala a túlvilági boldogság előérzete. Ovidius szerint „végső, bús panaszát haldoklón zengi a hattyú" (*Átváltozások*, XIV.428). Bár a hattyú motívumrendszere kiterjedt, lágy énekét a legtöbb forrás megerősíti. Chabaille kiadásában a „doz" (lágy) melléknév helyett „toz" (minden) szerepel. A források alapján megkérdőjelezhető, hogy szerzőnk a hattyú egy nem ismert a képességére utalhat, vagyis a madár a hosszú nyaka miatt minden énekhangon képes lenne megszólalni. Ennek megfelelően a kiadásban szereplő hibát a források nyomán fordításunkban kijavítottuk, lágy hangon énekel.

[68] Hüperborea mitikus sarki régió, a hüperboreoszokról mint távoli északon lakó boldog népről számtalan görög szerző tesz említést írásaiban: Hérodotosz, Pindarosz, Aiszkhülosz, a sziciliai Diodórosz, Lukianosz. Brunetto Latini Görögországba helyezte ezeket a hegyeket.

[69] A citole (kiejtése „szitol") középkori húros, pengetős hangszer, a fidulával rokon lantféle. Négy húrját pengetővel szólaltatták meg. Fénykora 1200–1350 között volt, mibenlétére szinte csak a képi ábrázolásai alapján lehet következtetni. A közelmúltig a zenetudomány a hangszert tévesen a *guiterne* hangszernévvel kapcsolta össze. Neve a latin *cithara* hangszernévre vezethető vissza. A XV. században a citole-ból fejlődött ki a ciszter.

[70] A fejezet tartalmában Vincent de Beauvais, Plinius, Ambrosius, Sevillai Szent Izidor, Thomas de Cantimpré (*De natura rerum*) írásait tükrözi vissza.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXIV. A főnixmadárról

A főnixmadár[71] arab földről származik, a világon csak egyetlen példány létezik belőle, és akkora a termete, mint a sasnak. Pofája alatt, mindkét oldalon taraja van. Nyaka körül lévő tollai úgy csillognak, mint a legfinomabb arany, amely arab földön található meg, de lejjebb, (a teste többi részén) egészen a farkáig púderszínű, a farka pedig rózsaszín az arabok állítása szerint, akik elég gyakran látták. Az emberek azt is mondják, hogy 540 évig él, de mások azt állítják, hogy élete akár 1000 év is lehet. Sokak szerint 500 évenként új életre kap. Amikor elérte ezt a kort, a természet hívására a halálba megy, hogy újjászülessen. Ekkor egy ízletes fához megy, amelynek illata is kellemes, egy kis halmot rak [annak ágaiból], meggyújtja és egyenesen belegyalogol [a tűzbe], amint felkel a nap. Amikor elég, még aznap a hamujából egy kis féreg mászik ki. Születése után két nappal egy kis madárfióka lesz belőle, a harmadik napon olyan nagy és erős, amilyennek lennie kell, s ekkor elrepül. Arra a helyre megy, ahol otthonra lel.

Egyesek azt mondják, hogy a tüzet, amelyben a főnixmadár újjászületik[72], [nem maga a madár, hanem] egy Héliopolisz városából származó barát rakja meg akképpen, ahogy a fentiekben leírtuk.

CLXV. A daruról

A darumadarak harcba vonuló lovagok módjára, sereget formálva repülnek. Egyikük mindig a többiek előtt halad, mint zászlóvivő és vezető, tereli, irányítja és hangjával figyelmezteti a társait. Mindannyian őt követik és a parancsainak engedelmeskednek. Amikor a vezetőjük bereked és a hangja elfárad, nem szégyenkezik azért, ha egy társa átveszi a helyét, és hátrébb repül a többiek közé.

Ha megtörténne, hogy egyikőjük kimerül és nem tud a társaival tartani, mindannyian mögé helyezkednek és a hátukon viszik, amíg az vissza nem nyeri az erejét.

Tudjátok meg azt is, hogy amikor útra kell indulniuk egy Carambis és Criumetopon között fekvő hely felé, előbb homokot nyelnek és mindegyikük megragad a lábával egy kis követ, hogy biztonságosabban repülhessen a szél erejével szemben. Ezután az égbe emelkednek, olyan magasra, amennyire csak tudnak, hogy jobban lássák a helyet, ahova igyekeznek. Amikor sokat haladtak előre, és látták, hogy a tengervíz felén már átkeltek, lábaikkal elengedik a köveket. A tengerészek számolnak be erről, mivel számtalanszor

[71] Plinius (X.2) nyomán készült a leírás.

[72] A bestiáriumok Krisztus feltámadásának szimbólumaként tekintenek rá.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

látnak rájuk vagy melléjük esni köveket. A [lenyelt] homokot viszont addig nem adják ki magukból, amíg közel nem érnek az otthonukhoz. Ahogy erősen és éberen figyelnek repülés vagy pihenés közben, úgy még inkább ügyelnek a társaikra, amikor alszanak. Minden tizedik őrködik és vigyáz azokra, akik alszanak. Amelyik figyel, nem mozdul a helyéről, egy követ szorít a lábával, amely megakadályozza az alvásban. A többiek ezalatt bejárják a környéket, vigyáznak és figyelnek arra, hogy ne jöjjön közbe semmilyen probléma. Amikor az első őrszemek már kellő ideig figyeltek, leheverednek és elalszanak, mások pedig felváltják őket, követve az előre megszabott rendet. Amikor bármilyen veszélyt észlelnek, rögtön kiáltanak és felébresztik a társaikat, hogy azok épségben megmeneküljenek.

Tudjátok meg végül, hogy a darumadarak színéről megállapítható az életkoruk, mivel az idő előrehaladtával egyre feketébbek lesznek.

CLXVI. A búbos bankáról

A búbos banka egy olyan madár, amelynek taréj ékíti a fejét, ürüléket és rothadt dolgokat eszik, ezért rossz a lehelete és bűzös. A természete arra hajtja, hogy amikor az utódok látják a szülőjüket elöregedni, aki emiatt kedvetlen és elnehezült, és a látása kissé elsötétedik, a fészkében megfosztják a tollaitól, bekenik a szemeit, eljárnak hozzá, táplálják, szárnyaik alatt melengetik, ameddig a tolla kinő, és biztonságban járhat-kelhet, amerre szeretne.[73]

CLXVII. A fecskéről

A fecske egy kicsiny méretű madár, soha nem repül egyenesen, mindig másképp kanyarodik és fordul vissza, reptében szerzi meg zsákmányát, nem pedig miután leszállt. Nincs kitéve a ragadozómadarak támadásának, mert a biztonsága érdekében az ember közelében él. A házakban építi meg fészkét, belül, vagy a tető alatt és nem azon kívül.

Egyébként a legtöbb ember azt mondja, hogy a madárnak jövőbe látó képessége van, mert elmenekül abból a házból, amely össze fog roskadni. A fecske sárból és apró ágakból építi a fészkét. Mivel nem képes a sarat a lábaival szállítani, a szárnyát nedvesíti be, arra a porszemek rátapadnak és így készíti a sarat, mellyel a lakhelyét és az építményeit tapasztja.

[73] Bár Pliniusnál kizárólag negatív szerepben mutatkozik ez a madár, Brunetto Latini a középkor, az antikvitás örökségét nem megtagadva, kedvező erkölcsi értékekkel is ellátja: a szülei irányában tanúsított irgalmasság és hála gesztusai miatt elismerően szól a búbos bankáról. Lásd erről a normandiai Guillaume le Clerc írását, aki ezt a tanítást a *Physiologus*ból vette át.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Amikor bármely okból a fiókái elveszítik a szemük világát, a fecske a *chelidon*[74] nevű növényt hozza el nekik, mellyel meggyógyítja őket és visszatér a látásuk, ahogyan erről többen is beszámoltak, miután valóban látták. Ellenben erősen óvjuk szemünk a fecske ürülékétől, amelytől a bibliai Nagy Tóbiás[75] elveszítette a látását.

CLXVIII. A pelikánról

A pelikán Egyiptomban élő madár. A régiek azt mondják róla, hogy a fiókák szárnyaikkal a szüleik arcát csapkodják, emiatt azok úgy felmérgesednek, hogy megölik őket. Amikor az anyjuk halva látja utódait, három napig sír és mély bánatba merül, végül a csőrével felhasítja az oldalát és vérével locsolja meg a fiókáit. A vértől azok lábra állnak és visszatérnek az életbe. Bár egyesek azt mondják, hogy élettelenül jönnek a világra, a szüleik vére által elevenednek meg. Bárhogy is legyen, a Szentegyház tanúságot tesz erről, amikor Miurunk azt mondja: „olyan vagyok, mint a pelikán".[76]

Tudjátok meg azt is, hogy kétfajta pelikán létezik, a folyami, amely halakat eszik, és a mezei, amely kígyókat, gyíkokat és mérges állatokat.

CLXIX. A fogolymadárról

A fogoly egy olyan madár, amelyre mint zsákmányra gyakran hajtanak és vadásznak, mivel a húsa jóízű. Ugyanakkor roppant álnok és kéjelgésre hajlamos madár. Parázna kedvüktől vezérelve a hímek megküzdenek egymás között

[74] Plinius „*A természet históriája a növényekről*" című munkájában szemproblémák esetén egy *chelidonium* elnevezésű szemkrémet javasolt, amely egy gyógyfűről, a vérehulló fecskefűről kapta nevét. Dioszkoridész (görög orvos, Kr.u. I. század) írt arról, hogy e növény virágai a fecskék tavaszi visszatérésekor kezdenek el nyílni, majd a fecskék őszi délre költözésekor kezdenek elhervadni. Azonban arról is említést tesz, hogy a fecskék fiókáik vakságát e növénnyel kezelik úgy, hogy szemüket bedörzsölik a szár nedvével. A kereszténység krisztusi gyógynövényként tartotta számon, mert Jézus a szellemi vakságból próbálta kigyógyítani az emberiséget, akárcsak a madarak fiókáikat e fű segítségével. Friss nedvét évszázadokon át alkalmazták a szem váladékozással járó fertőzései esetén, valamint a szürke hályog kezelésére. A növény felhasználása ezen a területen már nem jellemző.

[75] *Tóbiás könyve* apokrif irat, vagyis nem került be a Biblia ószövetségi részébe. A fecske ürüléke kellemetlen gyulladást okozhat a bőrön. Tóbiás erről így számol be: „Nem tudtam; hogy fecskék fészkelnek fölöttem a falon. Meleg ürülék hullott a szemembe. Fehér foltok keletkeztek rajtam, úgyhogy orvoshoz kellett fordulnom. Minél több kenőcsöt használtam el, annál vaksibbá váltam a foltoktól, végül egészen megvakultam. Négy évig nem láttam, sajnáltak is nagyon testvéreim." (*Tób.* 2.10) Tóbiás szemgyulladása csak nagy sokára múlt el (*Tób.* 3.16).

[76] Az egyházi tanításokban és bestiáriumokban az isteni áldozatkészséget és szeretetet fejezi ki, életet adó vérét párhuzamba állítják a megváltó Krisztus kiontott vérével.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

a tojókért. Egyúttal megfeledkeznek a természet törvényeinek betartásáról oly mértékben, hogy a hím a hímmel egyesül. Sokan mondják, hogy amikor a tojó tüzel, még a széltől is megfogan, ha az a hím irányából fúj.

Agyafúrt természete folytán azt beszélik, hogy más fogolymadarak tojásait lopja és a sajátjai közé rakja. A fióka kibújik a tojásból, amint meghallja az igazi anyja hangját, abban a pillanatban hozzá siet és elhagyja nem vérszerinti anyját.

Tudjátok meg, hogy a fogolymadár fészkét gallyakból és kis levelekből építi, tojásait porral fedi, fészkéből ki-be titokban jár. Előfordul olyan is, hogy az anya a fiókáját egyik helyről a másikra szállítja a hím megtévesztésére. Amikor az ember a fészkéhez megy, úgy tesz, mintha nem tudna repülni, azért, hogy minél diszkrétebben elriassza az embert odújától.

CLXX. A papagájról

A papagáj egy zöld színű madár, de a csőre és a lába piros, mint a vér. A nyelve nagyobb és szélesebb, mint bármelyik más madáré, s ezért képes az emberhez hasonlatosan formálni a szavakat[77], ha [még] fiatal korában, a második életévéig megtanítják erre. Ugyanis ezután olyan keményfejű és feledékeny, hogy semmit nem tanul meg abból, amit az ember mond neki. Kicsiny vaspálcával lehet idomítani.

Az indiaiak azt tartják róla, hogy ez a madár máshol nem születhet, csak Indiában. És természeténél fogva ennek az országnak a szokásai szerint tud köszönni. Az a példány, amelynek öt ujja van, a legnemesebb, amelyiknek pedig csak három, az fajtája leghitványabbika. Minden ereje a csőrében és a fejében van, ezért leggyakrabban minden ütést és sebet, amely elől nem tud kitérni, oda kap.

CLXXI. A páváról

A páva egy szép madár, kecses a termete, feje a kígyóéhoz, hangja az ördögéhez hasonlít, mellkasa, mint a sólyomé, gazdag farktollazata különböző színekben pompázik, melyben rendkívüli örömét leli. Amint látja, hogy az emberek megcsodálják szépségét, felállítja és szétteríti tollait, hogy az emberek méltassák. Ekkor azonban felfedi hátsó fertályának hitványságát,

[77] Már a *Physiologus* is dicséri, mivel ügyesen utánozza az emberi beszédet, képes mondatokat alkotni és emberi módon diskurálni. Sevillai Szent Izidor (XII.24) jellemzését tükrözi vissza Brunetto Latini szövege.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

melyet közönségesen mutat feléjük, és elriasztja őket lábai csúfsága. A húsa kifejezetten kemény, szaga erős.[78]

CLXXII. A vadgalamb

A vadgalamb egy igen erényes állat, kedveli az emberektől távoli helyeket. Egész télen a fák üregében marad, mivel kihullanak a tollai. Fészkét a csillagvirág leveleiből építi, hogy a farkas ne bántsa a fiókáit, mivel az fél közel menni ehhez a növényhez.

Tudjátok meg azt is, hogy a vadgalamb annyira szereti a párját, hogy ha így, vagy úgy elveszíti, nem keres többé új társat, hűséges marad hozzá. Vagy azért, mert annyira erényes, vagy azért, mert úgy véli, hogy társa visszatér hozzá majd.

CLXXIII. A keselyűről

A keselyű egy olyan nagy madár, amely a sashoz hasonlít; előbb érzi meg az ember szagát, mint bármely más állat a világon, s a tengeren keresztül is megérzi a döghús szagát. Aki már látta, azt tartja róla, hogy követi a [csatába vonuló] seregeket, ahol nagyszámú tetemet sejt. Ebből lehet következtetni arra, hogy ott az emberek és állatok nagy mészárlása várható.

Többen azt állítják róluk, hogy a hím és a nőstény nem érintkezik egymással, hanem párosodás nélkül nemzik utódaikat, melyek sokáig élnek. Ritkán fordul elő, hogy száz éves koruk előtt meghalnak. Testük súlya miatt szívesebben járnak a földön repülés helyett; s addig nem esznek tetemből, amíg fel nem vitték a magasba.

CLXXIV. A struccról

A strucc egy nagy testű állat, a szárnyai és tollai a madarakéhoz hasonlítanak, a lábai olyanok, mint a tevének, nem repül. Nehéz és súlyos az alkata, ebből fakadóan rettentően feledékeny, egyáltalán nem emlékszik azokra a dolgokra,

[78] Bár a pávát a középkorban háziállatként tartották számon, mivel élőhelye az emberek lakóhelyéhez közel volt, mégis ritka madárnak számított, a főúri asztalok kedvelt sült csemegéje volt. Elkészítéséről Taillevent szakácsmesternek az 1300-as évek közepén V. Bölcs Károly francia király kérésére összeállított *Viandier* címet viselő szakácskönyvében találunk információkat. A gyűjtemény különböző húsok elkészítésének fortélyait tárja elénk (Guillaume Tirel „Taillevent", *Le Viandier*, Genève, 1967.). Bár az ófrancia *viande* szó „élelem, táplálék" jelentéssel bírt a középkorban a latin „vivenda" származékaként, a XIV. századtól kezdődően kizárólag az emberi táplálékul szolgáló állatok húsának megnevezésére használták, a mai francia nyelvben használatos jelentésének megfelelően.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

amik megtörténtek vele. Így, amint a természete úgy hajtja, hogy a szaporodására kelljen gondolni, nyáron, június hónap környékén egy csillagzatot figyel, melynek Fiascsillag[79] a neve. Amikor az felemelkedik az égen, [a strucc] lerakja a tojásait és betemeti homokkal, majd tovább indul, elvégzi a dolgait, otthagyja a tojásait és többé egyáltalán nem emlékszik vissza erre. De a nap melege és az enyhe időjárás elvégzi feladatát, felmelegíti tojásokat, amiket a nősténynek kellett volna felmelegíteni. Amikor a fiókák megszületnek, olyan fejlettek, hogy rögtön elindulnak a szükségleteik nyomán. Viszont amikor a szüleik rájuk találnak, ahelyett, hogy etetnék és tanítanák, bosszantják őket, és oly kegyetlennek mutatkoznak, amennyire csak tudnak.

És tudjátok meg azt is, hogy a restség ellen, amely természetéből fakad, két karmot és szárnyat kapott, amelyekkel önmagát bántja és üti, amikor fut, mintha ezek sarkantyúk lennének.

És tudjátok meg, hogy a gyomra a torka, itt tartja ételét. Annyira heves a természete, hogy a vasat is felfalja, lenyeli és megemészti.

És tudjátok meg azt is, hogy a hája kedvezően hat a végtagfájdalomra.

CLXXV. A kakasról

A kakas egy háztáji madár, aki mindig az emberek között jár-kel, hangjával jelzi az órákat nappal és éjjel és az idő múlását. Éjszaka énekel a leghangosabban és a legnagyobb gőggel, de nappalra éneke csengőbb és lágyabb lesz. Mielőtt énekel, a szárnyaival háromszor megverdesi a testét.

Ez az egyetlen madár a világon, melynek kiveszik a heréit. A kappanok nyáron a legerősebbek és kiváló eledelek. Viszont a tyúk [húsa] télen a legjobb, mivel nyáron az összes tyúk költ, és csak a tojásaikkal és a kiscsibéik gondozásával foglalkoznak. Ez idő alatt kihullanak a tollaik, megbetegednek és az öregedésük felgyorsul. A ház ura ezért inkább fekete vagy szürke tyúkokat választ, és elkerüli a fehéreket. Félig főtt árpával eteti őket, melytől termékenyek lesznek és nagy és sok tojást tojnak. A tél elmúltával, amikor a ház ura kiscsibéket fialtatna, arra inti szolgáit, hogy a tojások jobb, ha páratlan számúak, és akkor keltessék azokat, amikor a hold növekszik, a kilencedik és tizennegyedik nap között.

De a könyv nem szól tovább a madarakról és azok természetéről, inkább beszél az állatok természetéről, elsőként az oroszlánról, aki az uralkodó és király [közöttük].

[79] A Fiastyúk csillagkép (görögül *Pleiades*).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXXVI. Az oroszlánról

A görög nyelvből eredeztetve nevezzük azt az állatot oroszlánnak[80], amely[nek a neve] „királyt" jelent a mi nyelvünkön. Azért hívják az oroszlánt az állatok királyának, mert ahol elordítja magát, onnan minden állat úgy elmenekül, mintha a halál venné üldözőbe. Arra a helyre, ahol kört ír le a farkával[81], semmiféle állat nem mer behatolni. Az oroszlánnak három fajtája van: az első rövid testű, sörénye bodros, és nem harcos kedvű. A második hosszú testű, nagy termetű, sörénye sima, és rendkívül kegyetlen. A homloka és a farka jelzi a természetét. Az ereje a mellkasában, a szilajsága pedig a fejében van.

Annak ellenére, hogy az összes állat fél tőle, az oroszlán tart a fehér kakastól, a szekerek kerekeinek hangjától, s nagyon fél a tűztől. Egyébiránt a skorpió nagyon nagy fájdalmat okozhat neki, ha megmarja. Azonkívül a kígyó mérge megöli. Aki [a Teremtő] nem engedte, hogy [a világban] a dolgok velük ellentétes dolgok nélkül ne létezzenek, az oroszlánnal is így tett: bár minden [más állatnál] kevélyebb és erősebb, és hatalmas erejével mindenkor megöli zsákmányát, szükség van olyan dolgokra, amiket nem tud elkerülni, s amelyek tompítják a kegyetlenségét. Egy olyan betegségtől szenved, amelynek hatására a hét minden harmadik napján mintha láza lenne, ez csökkenti a hatalmát és a kevélységét. Ennek ellenére a Természet megtanította arra, hogy ilyenkor a bürök[82] nevű növényt fogyassza, amely kigyógyítja a betegségéből.

Bár bátorsága roppant nagy és természete fölöttébb büszke a fentebb leírtak szerint, az embert mégis hihetetlen módon kedveli és szívesen él vele. Csak akkor haragszik meg az emberre, ha az elsőként bántja őt. Bámulatos módon könyörületet érez iránta. Minél nagyobb haragra gerjed és nagyobb benne a düh, és minél jobban gyűlöli, annál inkább képes jó szívvel megbocsátani neki. Még inkább ezt teszi, ha az ember a földre veti magát [előtte] és úgy tesz, mintha

[80] Görögül az oroszlán : *leon* (λέων), Sevillai Szent Izidor (XII.2.3).

[81] Az oroszlán farkával nyomot hagy maga után.

[82] Az ernyős virágzatú foltos bürök az ókorban kedvelt méregként volt ismert, az orvgyilkosságok gyakori eszköze volt. Idősebb Plinius a következőket írja erről a növényről: „A bürök olyan méreg, amelynek alkalmazása gyűlöletes, mert Athénban arra használták, hogy bűnözőket öljenek meg vele." Az ókori athéni törvénykönyvekben a „bürökpohár" a kiszabható halálbüntetés egyik változataként szerepelt. Szókratésznak a foltos bürök mérgével teli poharat kellett kiinnia, miután istenkáromlásban, valamint az ifjúság tévútra vezetésében bűnösnek találták. Platón írta le a mérgezési tüneteket. A középkorban ellenben szerepe megváltozott, gyakran használták fájdalomcsillapító szerként, úgynevezett altatószivacsot készítettek belőle. Hildegard von Bingen (1098–1179) is különösen veszélyes növényként tartotta számon a bürköt. Az emberi szervezet vízháztartására kifejtett romboló hatását olyan viharhoz hasonlította, amely hirtelen felkavarja a csendes vízfelszínt. Csak külső használatra javasolt rándulás, duzzanat vagy vérömleny esetén.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

kegyelmet kérne tőle. Ritkán bőszül fel a nőkre, még a kisgyerekeket sem bántja. Csak akkor teszi, ha nagyon vágyik a húsra.

Az életmódja rendszeres: az egyik napon eszik, a másikon pedig iszik. Az oroszlán nagy húsdarabokat nyel le, de legtöbbször ezeket nem tudja a gyomrában megemészteni, a szája bűzlik, s kellemetlen, rossz szagot áraszt. Ám amikor azt érzi, hogy a gyomrában lévő ennivaló nem puhult meg, s ez ingerli, karmaival rögtön kihúzza azt a torkából. Miután sokat evett és a gyomrát nagyon megtöltötte, s éppen üldözik a vadászok, kiadja magából mindazt, ami elnehezítette a testét. Gyakran tesz így, amikor többet eszik, s az egészsége érdekében a következő nap nem eszik se sokat, se keveset. Nem nyúl olyan állat húsához, amely az előző napon múlt ki.

Tudjátok meg, hogy a hím a nőstény hátára fekszik, amikor párosodnak, akárcsak a hiúzok, a tevék vagy az elefántok, az egyszarvúak vagy a tigrisek esetében. Az első vemhesség során öt kölyök fogan meg. Az erőszakosságuk a karmukban, a fogukban és az egész testükben ott van. Ez a tulajdonságuk oly nagyon eluralja az anyjuk méhét, amíg ott fejlődnek és a világra nem jönnek, hogy a második megtermékenyítés után csupán négy utódot képes megtartani, a harmadik alkalommal hármat, a negyedik alkalommal kettőt és az ötödik alkalommal egyet. Ezután ez a lepusztított hely soha többé nem fog megtermékenyülni. Sokan mondják, hogy az oroszlánok a legnagyobb fájdalmukat a születésükkor élik meg. Az oroszlánkölyköket ez olyannyira megviseli, hogy három napig ájultan fekszenek. Olyanok lesznek, mintha nem lenne bennük élet egészen addig, amíg a harmadik napon az apa oroszlán meg nem érkezik, s hangosan rájuk nem ordít, hogy a kölykök felébredjenek és azután kövessék a természetüket.[83]

Az oroszlánok harmadik faját olyan állat nemzi, amelyet leopárdnak hívunk. Ez a sörényt és fenségességet nélkülöző oroszlán a hitvány állatok közé sorolható.[84]

---

[83] A *Physiologus* azt írja, hogy amikor a nőstényoroszlán világra hozza a kicsinyét, az halott, és az anya őrködik a teste felett, míg a harmadik napon el nem jön az apaállat, és a kölyök arcába nem lehel. Ez alapján Krisztus feltámadásához kötik: / Amikor a nőstény oroszlán megszüli kölykét, / mindig halva hozza világra, / és gondoskodik róla / addig, amíg annak apja meg nem érkezik a harmadik napon, / majd a kölyök arcába lehel, / az pedig életre kel. (*Gen.* 2.7) / A mi Istenünk is, mindenek Ura, / minden lény Atyja, / a harmadik napon feltámasztotta / egyszülött fiát, / aki „minden teremtménynek előtte született" (*Kol.* 1.15), / a mi Jézus Urunkat, a felkentet, a halálból, / hogy megváltsa a megtévedt emberi nemet. / Szépen szólt Jákob is: / „Lehevert, lenyúgodott, mint a hím oroszlán, és mint nőstény oroszlán; ki veri őt fel?" (*Gen.* 49.9).

[84] A korabeli szerzők műveiben a leopárd általában az oroszlán ellentétpárjaként jelenik meg, olykor pettyes bundája a bűneit jelentheti (Hrabanus Maurusnál találunk erre utalásokat, *Univ.* III.1).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Az oroszlánok mindegyik fajtája nyitott szemmel alszik.[85] Járás közben pedig a farkukkal eltörlik a lábuk nyomát.[86] Amikor vadásznak, gyorsan futnak és nagyokat ugranak, ámde amikor rájuk vadásznak, nem képesek ugrani, és a karmaikat behúzva tartják. A fogaik hiánya alapján becsülhetjük meg a korukat.

CLXXVII. Az antilopról

Az antilop egy kifejezetten vad [természetű] állat, senki nem képes követni, sem elejteni bármely csapdával, mivel nagy, fűrész formájú szarvai vannak, mellyel elvág és szétbont minden hálót, és még a nagyobb fákat is képes átmetszeni. Néha a Eufrátesz folyóhoz megy inni, ahol nő egy bokor, amelynek hosszú és vékony hajtásai minden irányba összezárulnak és mindenféle módon meghajlanak.

Az antilop hajlékonyságuk miatt nem képes elvágni azokat, ahogy ezt az erősebb fák esetében teszi, amelyek szilárdan tartják magukat a szarvai előtt. Viaskodik és küzd ezekkel az ágakkal. Amikor úgy véli, hogy elvágta és ledöntötte a földre [az ágakat], azok a szarvai köré csavarodnak, annyira erősen körülfonják és fogva tartják, hogy képtelen kiszabadítani magát, kiáltásokat hallat és viaskodik. Amíg abban reménykedik, hogy segítsége jön, egy ember érkezik hallva az ordítását és addig üti, amíg el nem pusztul.

CLXXVIII. A szamárról

A szamárnak két fajtája van: a háziasított és a vadon élő. A házi szamárnak nincs olyan tulajdonsága, amelyről különösebben említést tehetünk, eltekintve attól, hogy néhány szólásmondás szól a nemtörődömségéről és az ostobaságáról, példaként állítva az emberek elé, hogy jót cselekedjenek.

A vadon élő fajuk Afrikában található, s olyan makacs, hogy nem lehet megszelídíteni. Egy csődör több nősténnyel is elbír. Ha azt látja, hogy kicsinyei

[85] / Amikor az oroszlán a barlangjában alszik / nyitva vannak szemei. / Ugyanis nyitva maradnak. / Az Énekek énekében Salamon is erről tesz tanúbizonyságot: / „Én elaludtam, de lelkemben vigyázok vala" (*Én.* 5.2) / Így jóllehet az Uram teste is / elaludt a kereszten, / isteni természete mégis / éber az „Istennek jobbján" (*Márk* 16.19) / „Ímé, nem szunnyad és nem alszik az Izráelnek őrizője!" (*Zsolt.* 121. 4)

[86] A *Physiologus*ban ez a tanítás így szól: / Amikor a hegyekben vándorol, mindig megérzi a vadászok szagát / és farkával eltörli saját nyomait / hogy ha követik nyomát, / a vadászok ne találjanak rá szálláshelyére/ és ne tudják őt elfogni. / Így a mi Megváltónk is, / a szellemi „oroszlán", a győzedelmes „a Júda nemzetségéből való, Dávid gyökere" (*Jel.* 5.5), akit a láthatatlan Atya küldött el / is elrejti szellemi nyomait, / azaz isteni természetét. […]. Egyrészt értelmezhetjük úgy, hogy az Isten is elrejti igéjét az emberekben az ördög elől, másrészt Krisztusban is rejtve marad isteni természete.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

között csődörcsikó is van, olyannyira féltékeny lesz, hogy nekiront és leszakíthatja a heréit, ha az anyja nem vigyáz rá és nem rejti el, hogy megvédelmezze.

Tudjátok meg, hogy a vadszamarat *onager*nek hívják, éjjel és nappal minden órában ordít egyet, aminek alapján követhetjük az időt és biztosan tudhatjuk, mikor van napéjegyenlőség.

CLXXIX. A marháról

A marháknak több fajtája van. Egy közülük Ázsiában él és *bonnacon*nak[87] nevezzük, a sörénye olyan, mint a lóé és a szarvai roppant nagyok, visszahajlanak a feje fölé. Nem lehet megütni, esetleg a szarvainál.[88] Ezen felül, amikor az ember vagy egy másik állat üldözőbe veszi, kiengedi gyomra belsejét, és oly bűzös és lángoló ürüléket hagy maga után, amely mindent megéget, amihez csak hozzáér.

Egy másik fajta marha Indiában él, csak egyetlen szarva van[89], több nem, és a patái teljesen egybeforrtak, mint a lónak.

Más marhafélék születnek Németföldön, nagy szarvaik vannak, teherhordásra alkalmasak és bor szállítására.[90]

Egy másikat bivalynak[91] neveznek, [ezek] a nagyobb folyók mélyén alszanak és úgy járkálnak a víz alján, akárcsak a földet művelő háztáji marha. [Természetük] szelíd és jóindulatú, gyengéden és hűen szeretik a társuk, ugyanis ha az elveszett, gyakori bőgést hallatnak.

A marhának nagy hasznát vehetjük a földművelésben. A ház urának olyan példányt kell választania, amely fiatal, erős, kötött végtagú, nagy fülű, széles és bozontos homlokú, fekete szemű és szájú. Fekete szarvai ne gömbölyödjenek úgy, mint a hold, orrlyukai nyitottak és nagyok legyenek, nyaka vastag és széles,

---

[87] Ezt a bölényszerű képzeletbeli lényt idősebb Plinius a *Naturalis Historia* (*Természetrajz*) című írásában említi (*bonasus*), Solinusnál is megtalálható *bonacus* néven és a későbbi bestiáriumok repertóriumában is szerepel.

[88] A forrásanyagok (Plinius, VIII.38.40; Solinus 40.7-11) arra engednek következtetni, hogy Brunetto Latini ezúttal nem közvetítette sikeresen az állat jellegzetességeit a szarvára vonatkozóan, ugyanis mindkét írás megerősítette, hogy az állat egymás felé hajló szarvai azért nem szerencsések, mert nem képes őket önvédelemre használni. Mivel az állat közelharcra képtelen, veszély esetén eliramodik, üldözőit csak lángoló ürülékével képes távol tartani magától.

[89] Ez az állat nem összekeverendő az unikornissal, és talán Latini nem is teszi ezt, hiszen külön állatként jellemzi ez utóbbit a CCI. fejezetben. Meglehet az orrszarvúval azonosítja ezt az állatot, a szarva helyére vonatkozóan viszont nem ad felvilágosítást, egyedül annak számára helyezi a hangsúlyt.

[90] Carmody kiadásában az állat hatalmas szarvát ivótülökként, a királyi asztaloknál bor szervírozására használták.

[91] Latini, bár bivalynak nevezi ezt az állatot, minden kétséget kizáróan a vízilóról ad leírást (lásd még a CXXXVI. fejezetet).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

a nyúlja[92] a térdéig érjen, mellkasa terjedelmes legyen, válla széles, gyomra széltében és hosszában is nagy, gerince egyenes és telt, lábai vaskosak, kemények és idegekkel átszőttek. A patája kicsiny legyen, farka hosszú és szőrös, a testén a szőre rövid és sűrű, lehetőleg vörösesbarna.

A tehénnek nagy testűnek kell lennie, legyen megfelelő a magassága és a hosszúsága, magas homlokkal, nagy fekete szemekkel, szép fekete szarvakkal, szőrös fülekkel. A testén a szőrzete sűrű és rövid legyen, a nyaka és a farka nagyon hosszú, kicsiny patával és rövid fekete lábakkal. Legyen három esztendős már, mert tizedik évéig az ellési hozama kedvezőbb, mint annál előbb vagy utóbb. A görögök szerint, ha hímet szeretnél szaporítani, akkor el kell kötni a bika bal heréjét, amikor a tehénnel párosodik, ha nőstényt szeretnél, akkor pedig a jobb heréjét.

CLXXX. A juhokról

A juh egy szerény állat, jámbor és félénk. Felismeri a kicsinyét az állatcsorda közepén, és a kicsinye is felismeri a szülőjét, egyszerűen a bégetése után, a hangja alapján. Nagyon hasznos állatok, mert táplálékot, tejet, sajtot és húst adnak, és gyapjút a ruházkodáshoz, a bőrükből pedig sokféle dolgot készít az ember. A házigazda előnyben részesíti a nagy méretű könnyed és eleven juhokat, melyek nagy teste roppant vastag fehér gyapjúval van fedve. A farkuk hosszú és nagy heréik vannak, széles a homlokuk, és megfelelő a koruk, mivel a nyolcadik évükben legalkalmasabbak a szaporodásra. De a gazdának nagyobb figyelmet kell szentelnie a juhok gyapjára, ha az foltos, akkor foltos bárányokat nemzenek. Egy fehér juh másfajta színű bárányt is szülhet, viszont egy fekete nem hozhat világra fehéret. Ugyanúgy, az emberek többsége azt állítja, hogy a fekete bárány bégetése másmilyen, mint a fehéré, és a pásztorok képesek ezeket megkülönböztetni egymástól, mert amíg a fekete azt mondja *mee*, a másik azt, hogy *bee*. Az anyajuhoknak nagy termetűnek kell lenniük, szép és finom fehér gyapjúval kell rendelkezniük, kettő és öt éves kor között, a hetedik életévük után már nem képesek utódok világra hozására. Ahogy Arisztotelész[93] mondja, párzáskor észak felé fordítva kell tartani az északi széllel szemben, ekkor hímeket nemz, de ha dél felé fordul, nőstényeket szül majd.

[92] A szügyénél található lecsüngő bőr.

[93] Brunetto Latini a juhokról szóló fejezete végén megnevezi forrását, összevetéseink alapján, ideértve Bernard Ribémont és Silvère Menegaldo Carmody kiadásán alapuló fordításának lábjegyzeteit is, a szerző Arisztotelész két művéből is ismereteket gyűjtött. A *Historia Animalium*ból (*Az állatok természetrajza*) a szaporodáshoz ideális koruk meghatározásához (*Hist.an.* 5,12 [546a]), és a *De generatione animalium*ból (*Az állatok keletkezése*) az utódok nemének befolyásolása (*Gen.an.* 4.2[766b]) témájában.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXXXI. A menyétről

A menyét egy apró állat, hosszabb, mint egy egér, és egerekre és kígyókra vadászik. Amikor kígyóval harcol, gyakran édesköményt keres, eszik belőle a kígyóméregtől tartva, majd visszatér a harcba.

És tudjátok meg, hogy két fajtájuk van: az egyik a házaknál lakik, a másik a mezőn. Mindegyik fajta menyét fogantatása a fülén keresztül történik, és a száján keresztül hozza világra utódait. Bár egyesek tanúsítják, mégis többen vallják, hogy ez hamis. Bármi történjen is, a menyét gyakran szállítja át a kicsinyeit egyik helyről a másikra, hogy senki rájuk ne találjon. Ha halva találja őket, sokan beszélik, hogy megtalálja módját, hogyan támassza fel utódait, de nem tudni, milyen orvosságot használ.[94]

CLXXXII. A tevéről

A tevéknek két fajtájuk van, az egyik az arab fajta és a hátán két púpja van, a másik a baktriai[95], amelynek egy púpja van, roppant erős és a lábai nem sérülnek meg, bármilyen legyen is az út, amelyen jár.

A nagyméretű teve a nagy terhek szállítására jó, a kisebb, melyet dromedárnak hívunk, arra való, hogy gyorsan és hosszasan haladjunk vele. Azonban mindegyik a ló ellensége. Annyira szenved, amikor egyesül egy nősténnyel, hogy ezután gondosan tűzzel és törlőkendővel kell átmelegíteni.

És tudjátok meg a [teve] természetéről, hogy az egyetlen állat a világon, amely képes felismerni az anyját, és olyan nemes, hogy nem párosodik vele, ellentétben más állatokkal, melyek nem is emlékeznek rá.[96] A háromnapi szomjúságot is elviselik, de amikor vízhez érnek, annyit isznak, amennyit az elmúlt napokban kellett volna, mivel azt hiszik, hogy arra szükségük lesz a következőkben. Ha tiszta is a víz, felkavarják a lábaikkal, mivel másképp nem képesek inni.

---

[94] Marie de France *Eliduc* című verses elbeszélésében a tetszhalott állapotban lévő fiatal hölgy felébresztéséhez egy kis állat, a menyét vezeti el a szerelmes főhőst. Egy menyét átszalad ugyanis a hölgy holttestén, s az egyik szolga agyoncsapja. Ezután megjelenik egy másik menyét, siratja a halott párját, kiszalad az erdőbe, és egy virággal a szájában tér vissza, mellyel társát életre kelti. A csodatévő virágot ezt követően elveszik a menyéttől, Eliduc pedig magához téríti vele a lányt. A virágról a szöveg alapján annyit tudunk, hogy szépséges vörös színű, a halott szájába kell helyezni és rögtön hat. (Vö. Marie de France, *Eliduc*, in: *XII szerelmes rege* (Rajnavölgyi Géza fordítása), Budapest, Eötvös József Kiadó, 2001. 1032–1066. sorok)

[95] Baktria az ókori Belső-Ázsia történelmi régiója volt a mai Afganisztán, Üzbegisztán és Tádzsikisztán határvidékén, a mai Észak-Afganisztán területe.

[96] Solinus (49.9), Arisztotelész (2.1 [498b] (forrás: Carmody-kiadás francia nyelvű fordítása, 46. lábjegyzet), Plinius (VIII.47).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

És tudjátok meg, hogy országukban a tevék száz évig elélnek, de ha az időváltozás beteggé teszi őket, előbb meghalnak, mint kellett volna.

CLXXXIII. A hódról

A hód a Pontuszi-tenger[97] mellett él, pontuszi kutyának is nevezik, mert hasonlít a kutyára. A heréi a gyógyászatban nagyon hasznosak és hévvel telítettek. A helybeliek követik és vadásznak rá, hogy megszerezzék. De a természet a hód tudtára adja, mi okból vadásznak rá az emberek, a különlegességét. Amikor úgy látja, nem tud tovább menekülni, a fogaival kitépi a heréit és odadobja a vadászok elé, megváltva a testét a legbecsesebb testrésze fejében. Ettől fogva, mielőtt [a vadászok] a nyomába szegődnek, felfedi a combjait és megmutatja, hogy kasztrálva van.[98]

CLXXXIV. Az őzekről

Az őzbak és az őzborjú olyan állatok, amelyeknek megvan a képességük arra, hogy messziről felismerjék a feléjük közeledő emberről, hogy az vadászik rájuk, vagy nem. Már ránézésre tudják, melyik a jó, és a rossz növény. Mindig egyre magasabbra és magasabbra vonulnak.

És tudjátok meg azt is, hogy ha valamiképpen megütjük vagy megsebezzük őket, rögtön egy növényt keresnek, amelyet *dictamus*nak[99] hívnak, amellyel megérintik a sebüket és meggyógyulnak.

CLXXXV. A szarvasról

A szarvas egy vadon élő állat, a régiek azt mondták róla, hogy nincs olyan nap az életében, hogy ne szenvedne a láztól. Ezért, ha valaki élete végéig, minden nap eszik a húsából vacsora előtt, azt elkerüli a láz. De bizonyosan ez csak akkor hatásos, ha egyetlen sebet ejtünk rajta, amikor megöljük. A szívében találunk egy apró csontot, ami az orvosok állítása szerint nagyon jól felhasználható gyógyszerként.[100]

---

[97] Lásd a 26. lábjegyzetet.

[98] Valójában a hód combjai között lévő kettős zsák egy mirigy, amely barnás sárga folyadékot hoz létre erős szaggal, ezt pézsmának hívjuk. Plinius szerint az orvosok *castoreum*nak hívják (VIII.47), Brunetto Latini a tudós nyomán nem említi meg az állat legnagyobb erényét, a harapása erejét.

[99] A *dictamus* az ezerjófű nevű növény, amelyet szarvasfűnek is hívnak. Hatását Brunetto Latini a következő részben, szarvas jellemzése során részletezi.

[100] A szerző feltételezhetően a szarvas szívében található, a porcszövet elmeszesedéséből keletkező 2-3 cm nagyságú szívkeresztet (Hubertus-keresztet) nevezi csontnak, amelynek gyógyhatásáról nem szólnak a számunkra elérhető források.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

A szarvas megtanít bennünket az ezerjófű használatára: ezt a növényt akkor eszik, amikor megsérülnek, mivel olyan hatása van, hogy kiveszi a (test)nyilallást és meggyógyítja a sebet. Általában a szarvasok a kígyók ellenségei, ennek ellenére hatásos gyógyszerként szolgálnak nekik, hallgassátok miképpen: a szarvas a kígyó odújához megy, a szája tele van vízzel, ezt beleönti. Amikor így tesz, az orra és a szája szippantásával kihúzza a kígyót, így az akarata ellenére előjön az odújából és a szarvas megrúgja, megöli a lábával.

Azonban amikor a szarvas az öregségétől vagy a betegségétől szeretne megszabadulni, kígyót eszik, ezután a méreg hatásától félve a kúthoz szalad és bőségesen iszik a vízből. Ennek hatására levedli a bőrét és elveszti a szarvait, teljesen megszabadul az öregségétől ezért élnek sokáig a szarvasok. Nagy Sándor amikor számos szarvast ejtett, mindegyiknek a nyakába arany-, vagy ezüstkarikát akasztott, ezután azt tapasztalta, hogy azok sokáig jó egészségnek örvendtek, több mint 100 évig.

És tudjátok meg, a szarvasok lekonyulva tartják a füleiket, így semmit sem hallanak, de amikor felfelé tartják, nagyon éles a hallásuk. Amikor átgázolnak egy nagy folyón, az elöl haladó és a leghátul lévő mindig szarvat visel a fején – ekképpen segítik kölcsönösen egymást. Abban az időszakban, amikor a hímben megnő a párzási kedv, a nőstény addig nem fogan meg, míg egy csillag fel nem jön az égre, amelyet Arctonnak[101] hívunk. És amikor eljön az ideje, hogy utódja szülessen, az a szokása, hogy egy rejtett helyen telepedik le, ahol mély és sűrű az erdő, itt okítja futásra és menekülésre, sziklákon és hegyeken keresztül járásra a fiát.

És olyan a természetük, hogy amint észreveszik az őket üldöző kutyák csaholását, futva a szél alá igyekeznek kerülni, hogy az el ne vigye a szaguk a kutyák felé. Mindamellett, amikor a vadászok elkapják, nagyon hamar elkeserednek, nem hisznek abban, hogy valaha elszabadulnak. Szaladva hátrálnak, és abba az irányba rúgnak, ahonnan a vadász közeledik feléjük, szenvedés nélkül halnak meg előttük.

CLXXXVI. A kutyáról

A kutya születésekor vak, de utána a természet törvényeinek megfelelően viszszanyeri látását. Bár a kutya általában jobban szereti az embert, mint a világ többi állata, az idegen emberekben nem bízik, csak azokban, akikkel együtt lakik. A kutyák megértik a nevüket és felismerik a gazdájuk hangját.

Sebeit nyelvével gyógyítja. Gyakran előfordul, hogy eledelét kiadja magából, majd újra megeszi.[102] Amikor hússal vagy más dologgal a szájában gázol át

[101] Az Arcturus csillag magyarul a Medve Őre, az Ökörhajcsár csillagkép legfényesebb és az éjszakai égbolt harmadik legláthatóbb csillaga a Szíriusz és a Canopus után.

[102] A középkori bestiáriumok gyakran ismétlik ezt az erőteljesen moralizáló tanítást a kutyával

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

a folyón, amint meglátja annak képét visszatükröződni a vízben, eldobja, amit fogott, a semmiért.[103] Tudjátok meg azt is, hogy a kutya és a farkas párosodásából olyan kutyafajta születik, amely nagyon vad természetű. De ennél is vérmesebb fajta születik a tigris és a kutya párosodásából. Ezek olyan gyorsak és kíméletlenek, mintha az ördög bújt volna beléjük.

Azok a kutyák, amelyek a házi fajtákhoz tartoznak, többfélék lehetnek: a kistestű, hosszúkás kutya házőrzésre való. Vannak még kisebbek, amelyek a hölgyek ágyainak és szobáinak őrzésére szolgálnak. Ha kis termetű szülőktől származnak, kölyökkorukban csak nagyon kevés étellel kell etetni őket, vagy azt kis edénybe kell tenni, hogy továbbra is csodálatra méltóan kicsik és rövidek maradjanak. Ráadásul gyakran kell megnyújtani a fülüket, mivel sokkal szebbek lecsüngő füllel.

A [szintén házi fajtákhoz tartozó] lógó fülű vizslák, mivel felismerik az állatok és a madarak szagát, hasznosak a vadászatban. Aki örömét leli a vadászatban, annak igencsak szeretnie kell ezeket a kutyákat és óvni őket a rossz keveredéstől, mivel fajuk tisztasága miatt jó a szaglásuk. Erre mondja a közmondás, hogy „*A jó kutyát a vére tanítja vadászni*”.[104]

A másik fajtához a kopók[105] tartoznak, amelyeket *segus*nak[106] is neveznek, mert a végsőkig hajszolják áldozatukat. Van olyan közöttük, amely örökre megjegyzi, amit kölyökkorában tanult, így egyikük szarvasbikát, szarvastehenet és más mezei állatot vesz üldözőbe, másikuk pedig vidrát, hódot vagy egyéb vízben élő állatokat.

Az agarak[107] fajtájához tartozó kutyák az összes többinél fürgébben és könnyedebben futnak, s a szájukkal ragadják meg a zsákmányt.

A masztiff[108] kutyák külön fajtába sorolhatók, nagyok és kövérek. Olyannyira erősek, hogy farkasokra, vaddisznókra, medvékre és mindennemű nagytestű állatra vadásznak. Ádázul harcolnak még az ember ellen is. Ősi történetek

---

összefüggésben, hivatkozva a Biblia következő soraira: „Ahogyan a kutya visszatér okádására, úgy ismétli meg bolondságát az ostoba.” (*Péld.* 26.11).

[103] A tükörkép után kapva.

[104] Középkori közmondás (*Proverbes aux vilains*)

[105] A Chabaille-féle kiadás ezt a kutyafajtát agárnak nevezi, viszont Beltrami kiadásában kopó, jellemző tulajdonságai miatt. A fordításban így az utóbbi megfeleltetést tartjuk megfelelőnek.

[106] A *segus* szó jelentése üldöz, hajt, hajszol, az ófrancia *assegier* (ostromol) szóból származik.

[107] Beltrami kiadása alapján ez a kutyafajta lesz az agár, viszont Chabaille írása nem nevezi meg pontosan.

[108] Az angol *mastif*, a francia *mâtin* szóból származik, eredeti jelentése szelídített, más szóval szelindek.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

szólnak arról, hogy miután egy királyt elfogott az ellenség, a kutyái nagy csapatba vegyültek más kutyákkal, s olyan erővel harcoltak a királyt fogva tartók ellen, hogy puszta erővel kiszabadították. Nem olyan régen Champagne tartományban a vidék összes kutyája összegyűlt egy helyen, s oly hevesen verekedtek össze egymással, hogy egy kivételével az összes ott lelte halálát.

Mivel fentebb említettük, hogy nincs más állat, amely jobban szeretné az embert a kutyánál, mesélek néhány történetet, melyeket a mestereink jegyeztek le könyveikben. Tudjátok meg, hogy miután Lükiai Jászónt megölték, a kutyája egyáltalán nem nyúlt az ételéhez, így bánatában meghalt. Amikor Lüszimakhosz[109] királyt bűnei miatt máglyára küldték, kutyája a gazdája után a tűzbe ugrott, és ott égett el vele együtt. Egy másik kutya követte a gazdáját a börtönbe, és amikor a Tiberisbe vetették, amely Rómában folyik, a kutya utána vetette magát, és a holttestet a víz felszínén tartotta, ameddig csak erejéből telt.

Ilyen és számos más tulajdonság jellemzi a kutyát. Lehetne még erről regélni, de jelenleg megelégszem az eddig leírtakkal, hogy rövidre zárjam soraim.

* A nagy mesterek, akik ismerték az állatok természetét, azt mesélték, hogy azokat az embereket, akik maguknál tartják egy kutya szívét, semmiféle kutya nem marja meg. Aki fekete kutya fogát tartja a markában, azt nem támadják meg a kutyák, ezért az éjszakai tolvajok is ilyen fogat visznek magukkal a kezükben. Aki egy nősténykutya méhét tartja a kezében, minden kutya, amely ennek szagát veszi, addig követi, amíg csak azt érzi. Valaki mesélte, hogy ha a kutya nemi szervének a bőrét a földbe temetjük, és erre az ember rávizel, olyan hatást tesz rá, hogy addig vizel, amíg csak azon a földdarabon áll. Ha egy követ, amelyet egy kutya a szájába vett, összemorzsolva borba szórunk és megiszszuk, hangosan üvöltünk. Ha a kutya nyelve alatt bármilyen féreg megbúvik, veszetté teszi, de aki ettől meg tudja szabadítani, az kigyógyul a betegségéből. Akit veszett kutya mar meg, szörnyűséges és rémisztő dolgokat lát álmában, álma annyira félelmetes, hogy ok nélkül haragos lesz tőle. Ezek az emberek teljesen megzavarodnak, ide-oda néznek, az emberi tekintettől is iszonyodnak, mindenféle italtól tartóztatják magukat, félnek a víztől, és úgy ugatnak, mint a kutyák. S végül meg kell halniuk, ha nem mentik meg őket időben. Aki egy veszett kutya vizeletére ereszti a sajátját, rögvest hasonló a fájdalmat érez minden testnyílásában[110].

[109] Lüszimakhosz (Kr. e. 362 – Kr. e. 281) hadvezér, Nagy Sándor halála után az egyik diadokhosz. Hatalmának központja Trákia volt, de fokozatosan Anatólia és Makedónia területén is megvetette a lábát.

[110] Ezt a csillaggal jelzett részt feltételezhetően a szerző később helyezte a kéziratba.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXXXVII. A kaméleonról

A kaméleon egy olyan állat, amely Indiában születik, nagy számban található ott. A feje a gyíkhoz hasonlít, a lábai egyenesek és hosszúak, nagy karmai veszélyesek és élesek, a farka hosszú és visszahajló. Ugyanolyan lassan jár, mint egy teknős, és a bőre olyan, mint a krokodilusnak. A szemei kegyetlenek, mélyen a koponyájában ülnek, nem tudja ide-oda mozgatni azokat, így oldalra nem lát, csak előre, maga elé tud nézni. Annyira rendkívüli a természete, hogy nem eszi és issza a világ dolgait, hanem csupán a levegőből él, melyet belélegez. A színe annyira váltakozó, hogy amint megérint valamit, elveszíti [saját] színét, és ugyanolyan árnyalatot vesz fel, kivétel ez alól a vörös és a fehér, amely két színt nem képes utánozni.

Tudjátok meg azt is, hogy a hús és vér hiányzik testéből, habár a szívében van egy nagyon kevés. Rejtve marad télen, de amikor nyáron [kimerészkedik], egy *corax* nevű madár áldozatául eshet.[111] Ha ez a madár belecsíp a kaméleonba, az nem menekül a haláltól, hacsak a babérfa levele meg nem menti.

CLXXXVIII. A lovakról

A ló egy nagyon értelmes állat. Abból adódóan, hogy mindig emberek között van, jó az ítélőképessége és emlékezőtehetsége: a lovak felismerik a gazdájukat, és amikor gazdát váltanak, gyakran a szokásaik és a viselkedésmódjuk is megváltozik. Amikor érzik, hogy közeleg a csata pillanata, a trombiták hangja felvidítja őket. Örömet éreznek, amikor győznek, és szomorúak, amikor veszítenek. Megláthatjuk rajtuk, hogy a csatát meg lehet-e nyerni, annak alapján, hogy örülnek vagy szomorúak. Van köztük olyan, amelyik tökéletesen felismeri a gazdája ellenségeit, ezeket kíméletlenül megharapja és megrúgja. Vannak olyan lovak, amelyek kizárólag csak a gazdájukat engedik felszállni a hátukra. Ilyen volt Julius Caesar vagy Nagy Sándor lova, a Bukephalosz[112] is, amely amikor először hagyta magát idomítani, úgy ügetett, mint egy szelíd állat. Miután azonban a király megülte, nem engedte, hogy bárki más a világon felszálljon rá és lovagoljon rajta. Tudjátok meg, hogy [ennek a lónak]

[111] Bernard Ribémont és Silvère Menegaldo fordítása szerint a kaméleonról szóló fejezet Solinus kompilációja, mivel az állat a *Physiologus*ból hiányzik, Sevillai Szent Izidor és Plinius csak röviden említi meg. A *corax* nevű madár a holló, melyet nem tudott Brunetto Latini a forrásszövege alapján beazonosítani.

[112] Bukephalosz (Βουκέφαλος, a βοῦς és κεφαλὴ szavakból, jelentése: „ökörfejű”) harci ménje és bizonyítottan a történelem leghíresebb volt. A római téren álló lovas szoborcsoport egyik szobra is róla kapta nevét.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

olyan volt a feje, mint a bikáé, tekintete vad volt, és két dudora szarvakhoz hasonlított. Kraterosznak[113], Galatia hercegének a lovára gazdája halálakor felszállt Antiokhosz király, hogy csatába induljon; a ló egy magaslatról vágtatott le, s úgy lebucskázott, hogy nemcsak ő maga, hanem az is elpusztult, aki rajta ült. Midőn a szkíták királya közelharcot vívott az ellenséggel és a küzdelemben megölték, ellenfele el akarta venni tőle a fegyverzetét és le akarta vágni a fejét. Lova azonban hevesen [gazdája] védelmére kelt és addig őrizte, amíg el nem pusztult, mert ezután semmit nem akart enni. Valóban úgy van, hogy a lovak sírnak és könnyeket hullatnak a gazdájuk halála miatt. Nincs más olyan állat, amely ekképpen cselekedne.

Tudjátok meg, hogy a csődörök hosszú életűek; arról olvashatunk például, hogy egy csődör hetven évig is elélt, ámde a kancák nem élnek ilyen sokáig. Fékezni lehet a bujaság utáni vágyukat, ha levágjuk a sörényüket. Amikor [egy kanca] világra hozza a kicsinyét, szerelmi talizmán[114] képződik a csikó homlokán, amit az anyja a fogával leharap, mivel nem szeretné, hogy az egy ember kezébe kerüljön. Ha pedig saját magad vennéd azt le a csikóról, tudd meg, hogy a kanca nem táplálná többé tejjel a csikóját.

A ló természete olyan, hogy minél egészségesebb és jobb az állapota, annál inkább belemártja a száját és az orrát a vízbe, amikor iszik.

A régi bölcsek szerint a ló esetében négy dolgot kell figyelembe venni: a kinézetét, a szépségét, az engedelmességét és a színét. Ami a ló kinézetét illeti, figyelni kell arra, hogy a húsa és a bőre erős, kemény és tömör legyen, magasságának pedig arányban kell lennie az erejével. Az oldalainak hosszúnak és teltnek kell lenniük, a háta legyen elég széles és gömbölyű, a combjai szélesek, a szegye jókora, széles és fejlett. A testén láthatóak legyenek a csomók és megvastagodások. A lába vékony legyen, s alul jó homorú.

A szépség tekintetében figyelni kell, hogy a feje kicsi és karcsú legyen, a bőre jól ráfeszüljön a csontjára, a fülei rövidek és egyenesek legyenek, nagy szemekkel, széles orral rendelkezzen. Legyen egyenes a feje, hasonlítson egy kicsit a birkáéhoz, sörénye vastag, farka sűrű, patái kemények, szilárdak és kerekek legyenek.

---

[113] Kraterosz (kb. Kr. e. 370. – Kr. e. 321, görögül Κρατερός) Nagy Sándor egyik makedón hadvezére volt, a diadokhoszok egyike. Itt galátiai herceg, Galatia vagy Gallograecia ókori Anatóliai ország a mai Törökország területén. Nevét lakóiról, a kelta galatákról kapta, akik i. e. 278-ban a Balkán területére szervezett kelta hadjáratok részeként átkeltek a mai Boszporuszon, majd végigdúlták Anatóliát.

[114] A *caruncula* egy szemölcs szerű kinövés, melyről először Arisztotelész ír (6.18 [572a], 22 [577a], majd Plinius (VIII.14) és a középkori enciklopédisták és bestiáriumok szerzői (T. de Cantimpré, Barthélémy de l'Anglais, V. de Beauvais). Változatos értelmezést kapott a hatása, egyesek kifejezetten veszélyes beltartalmára hívják fel a figyelmet.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Az engedelmesség tekintetében ügyelj arra, hogy bátor legyen, járása vidám, végtagjai rezegjenek, jól fusson, és engedelmeskedjen az akaratodnak. Tudjátok meg, hogy a ló gyorsaságát felmérhetjük a füle alapján, erejét hajlékony, rezgő tagjaiból.

A színük tekintetében válaszd a pej vagy az almásderes fajtákat, de fekete, fehér, vörösesbarna, tarka vagy más színű is lehet, ahogy neked megfelelőbb.

Bár a lovaknak több fajtája létezik; vannak a hadimének (*dextrarius*), amelyek nagy testűek, csatára termettek; a hátaslovak (*palefridus*) arra jók, hogy kényelmesen lovagoljunk rajtuk, a málhásló (*runcinus*) nagy terhek cipelésére alkalmas. Az öszvérek a szamarak és a lovak párosodásából születnek. Ne felejtsd el, amikor a neked megfelelő lovat kell kiválasztanod, adottságai és tulajdonságai illeszkedjenek ahhoz a tevékenységhez, amelyet szolgálnia kell. Mivel az egyiknek jól kell futnia, a másiknak kitartóan menetelnie vagy lépdelnie vagy más olyan dolgot tennie, amelyre a természet megtanította. De általában ügyelj arra, hogy jól álljanak a végtagjai, egymáshoz mérten arányosak legyenek, illetve a szeme és minden végtagja egészséges legyen. Olyan korban legyen, hogy fiatalsága vagy vénsége ne legyen hátrányára. Mivel a lovaknak számtalan hibája és betegsége lehet, egyrészt belül, másrészt kívül, van, amelyik látszik, de van olyan is, amelyik rejtve marad. Úgyhogy nem létezik olyan ló, amelynek ne lenne valamilyen hibája, de tudjátok meg, hogy az a legjobb ló, amelyiknek kevesebb van.

CLXXXIX. Az elefántokról

Az elefánt a legnagyobb állat, amit az ember ismer. A fogai elefántcsontból vannak, orrát ormánynak hívjuk. A kígyókhoz hasonlóan használják az ormányukat, azzal ragadják meg és veszik szájukba a húst. Mivel az [elefánt] ormánya erős elefántcsontból van, akkora az ereje, hogy szétzúzza vele, amit megüt.

A cremonaiak úgy mesélik, hogy II. Frigyes[115] császár Indiába küldte Jehan barátot, hogy az egy elefántot hozzon Cremonába. Továbbá beszámoltak arról is, hogy az olyan erősen megütött az ormányával egy jókora málhával megrakott szamarat, hogy azt felrepítette egy ház tornácára.

Az elefánt kifejezetten gőgös, amikor fogságba esik, de engedékennyé válik, amint birtokba veszik. Ráadásul nem megy fel a hajóra[116], amikor tengeren szállítják, ezért az idomáraik nem bíznak benne és háttal vezetik fel oda.

[115] II. Frigyes (1194–1250) német-római császár és szicíliai király.

[116] Solinus (XXV.7).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Ha a hátukra tudnak ülni, ide-oda vezetik, nem kantárral, inkább vaskampóval. Hogy hadicélokra használhassák, hajítógépet és tüzes fáklyát erősítenek rá. Nagy Sándor rézből egy szobrot is készíttetett arról, hogy izzó szénnel megégetik az elefántok ormányát, hogy féljenek a tűztől, így annak nem mernek nekimenni, hogy ne sérüljenek.

Tudjátok meg, hogy az elefántok az emberhez hasonlatosan olyan képességgel rendelkeznek, hogy járatosak a Hold és a Nap járásának tudományában. Nagy, rendezett csoportban, együttesen vonulnak. A legidősebb a vezér, mindenki előtt halad, őt a korban hozzá legközelebb álló követi, maga mögé utasítva irányítja a többieket. Harc során csak az egyik agyarukkal sebeznek, a másikat szükség esetére tartogatják. Ha vesztésre állnak, csak az egyiket használják, mert nem akarják mindkettőt tönkretenni.

Az elefántok természetére jellemző, hogy a nőstények 13, a hímek 15 éves korukig nem ismerik a szerelmi kedvet. Annyira tisztán élnek, hogy egymás között nem küzdenek meg a nőstényekért; mindegyiknek megvan a párja, akihez egész életében tartozik. Következésképpen, ha a hím elveszíti a nőstényt, vagy fordítva, nem választanak új társat, és egyedül járnak ezután a sivatagban. Mivel a szerelmi kedvük mérsékelt, nem úgy párosodnak, mint a többi állat. A természetüknek engedelmeskedve a pár kelet felé indul, a földi Paradicsom irányába, ahol a nőstény rátalál egy olyan növényre, amelyet mandragórának[117] hívunk. Ha ebből eszik, felkelti a szenvedélyt a hímben és ő is eszik vele.[118] Rögtön megindul mindegyikben a vágy, fordítva párosodnak, egy utódot nemzenek, nem többet. Ez csak egyszer történik meg életük során, és háromszáz évig élnek.[119] A kicsi a párzástól számított második évben születik meg. Addig mennek egy sekély tóban, amíg a víz a hasukig ér, ott az anya megszüli kicsinyét, az apa ezalatt állandóan figyel, tartva a sárkánytól, aki az ellensége, mivel az sóvárog az elefánt vére után, ami hidegebb és bőségesebb, mint bármely más állaté a földön. Azok, akik gyakran látják az elefántot, azt mondják róla, ha földre esik, nem tud magától felkelni, mivel a térde nem hajlik.[120] De a termé-

[117] Az elefánt a mandragóragyökér elfogyasztásával tudja aktivizálni nemzőkészségét. A földi Paradicsomról már a *Physiologus*ban is írnak, de annak lelőhelyére nem kapunk útbaigazítást: „Az elefántnak természettől fogva kevés ösztöne van az üzekedésre. Ha eljön ennek az ideje, elmegy a nőstényével a Paradicsom közelébe, ahol egy mandragóra nevű fa létezik. Itt a nőstény előbb eszik a fa gyümölcséből és a hímet is ráveszi; azután egyesülnek és megfogan. Ha azután elérkezik az ellés ideje, a nőstény egy tó (mocsár) közepébe megy, és ott szüli meg kölykét; a hím gondosan őrködik ezalatt, nehogy az ellenséges sárkány odajöjjön."

[118] A bűnbeesés jelenete idéződik fel, Ádám és Éva a Paradicsomban az alma elfogyasztása után ismerik fel a nemek különbözőségét.

[119] Arisztotelész egyszer 200, máskor 300 évre becsüli élettartamukat (8.9).

[120] Nincs térdízülete.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

szet, amely mindent elrendez, arra ösztönzi őket, hogy ekkor hangosan kiabáljanak, míg társaik a környékről összesereglenek. Előfordul, hogy ez addig eltart, amíg tizenkettő nem kiabál egyszerre, míg egy elefántkölyök odamegy, megemeli [bajba jutott társát] úgy, hogy szájával és ormányával alányúl.

Az elefánt agyara minden dolognál erősebb, annyira, hogy lerombolja a házakat, ledönti a nagy falakat és a magas fákat. Az ember a következő módon fogja el: egy nagy és mély gödröt készít, fölé ételt helyez, s amikor az elefánt úgy hiszi, azt megszerezte, beleesik a gödörbe. Ekkor megérkezik egy ember felszerelkezve, fejét és arcát festékkel elváltoztatva, és addig üti az elefántot, amíg az mozogni képes. Megjelenik egy másik ember, aki vadul és gyűlölettel megtámadja [a festett arcút]. Ezt kétszer vagy háromszor megteszi, majd kiengedi az elefántot a gödörből, és azt az embert fogja követni, aki kiszabadította, s engedelmeskedik neki. Az, amelyik ellátta a baját, letörli a képét, ezután az elefánt nem ismeri fel soha. Aki az elefánt húsából eszik, gyorsan meggyógyul tőle.

CXC. A hangyákról

A hangya egy kis teremtmény, de nagyon előrelátó, mivel összegyűjti nyáron, amire télen szüksége lesz. Inkább búzát, mint árpát „választ", amelyet a szagáról felismer. Minden magot kettéhasít, hogy a téli nedvesség hatására ne sarjadjon ki.

Az etiópok azt mondják, hogy létezik olyan sziget, amelyen kölyökkutya méretű hangyák élnek, a lábukkal kivájják a homokból az aranyat, és oly ádázul őrzik, hogy a halált elkerülve senki nem juthat hozzá. A szigetlakók kivezetik legelni a csikós kancáikat[121] és erős ládákkal rakják meg azokat. Amikor a hangyák észreveszik ezeket a ládákat, a belsejükbe rakják az aranyukat, azt gondolván, hogy biztos helyre kerültek. Az éjszaka közeledtével a lovak jóllaknak, a gazdák átvezetik a folyópart túloldalára [a ládákkal] jól megpakolt állatokat, amelyek nyerítenek és ordítanak. Ekkor a kancák bevágtatnak a vízbe és átszelik azt az összes arannyal, ami a ládákban van.

CXCI. A hiénáról

A hiéna olyan állat, amely egyszer hímnemű, másszor nőnemű[122], a temetőkben lakik, és a halottak testét eszi. A hátcsontja annyira merev, hogy nem tudja a nyakát behajítani, az egész testét abba az irányba kell fordítania, amerre

[121] Azokat a kancákat, amelyeknek kicsinyeik vannak.

[122] Aesopus meséiben (Kr. e. VI. sz.) a hiéna hermafrodita lény, évente képes nemet váltani. A *Physiologus* és Plinius is megegyeznek abban, hogy változtatja a természetét és tisztátalan.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

tart.[123] Jártában lakóházakat és istállókat kutat, az emberéhez hasonlatosra másítja a hangját, becsapva így a kutyákat és embereket, akiket aztán felfal.

Többen azt állítják róla, hogy a szemében egy olyan erejű kő van, hogy ha azt valaki a nyelve alá helyezi, képes minden jövőben bekövetkező dolgot megjósolni.[124] Ezen kívül, ha bármilyen lény a hiéna árnyékának takarásába kerül, megdermed. A régiek arról is beszélnek, rontást hoz és mágikus képessége van.

Tudjátok meg azt is, hogy Etiópiában ez az állat a nőstényoroszlánnal üzekedik, ebből [a kapcsolatból] származik a krokotta[125], amely az ember hangját képes utánozni. Végül, a hiéna pofájában nincs íny és fogai sincsenek tagolva, mint a többi állat esetében. A teljes állkapcsa egy csontdarab, amely úgy záródik, mint egy doboz.

CXCII. A farkasról

Számos farkas él Olaszföldön és más országokban. Ereje a szájában [és a harapásában] van. Alsó fertálya erőtlen és a nyakát nem tudja hátrafelé fordítani. A pásztorok elbeszélései alapján néha zsákmányt szereznek, néha földet, vagy szelet esznek.

Amikor eljön a párzás ideje, több hím követ egy nőstényt: végül az mindegyiket egymás után szemügyre veszi, és a legrondábbat kiválasztja, hogy párosodjon vele.[126] Viszont egész évben, a farkasok csak tizenkét napig tüzelnek. Csak májusban nemzik utódaikat, amikor az égzengés megérkezik. A farkas nem vadászik zsákmányra az odúja közelében, hogy megóvja a kölykeit.

És tudjátok meg, ha előbb észreveszi az embert, az kiáltani sem tud már.[127] De ha az ember látja meg elsőként, a farkas minden vadságát hátrahagyja, és nem tud elmenekülni. A farka végében egy szerelemszál nő[128], melyet szeren-

[123] Az összefort nyakcsigolyákra utal.

[124] Ezt a tanítást Brunetto Latini Sevillai Szent Izidortól kölcsönözte (XVI.15.25).

[125] Plinius röviden ír a krokottáról, mely „a kutya és a farkas ivadéka" (VIII.30), egy hiénaszerű állattal azonosítható. Brunetto Latini a krokottát szinte figyelmen kívül hagyja szövegében, részletesebb bemutatásra érdemesebbnek tartja a leukrotát, feltételezhetően annak mitikus jellege miatt (ld. a CXCIV. fejezetet).

[126] Plinius (VIII.34), Solinus (2.20).

[127] Megnémul.

[128] Plinius (VIII.34) írt elsőként arról, hogy a farkas szőrének varázserőt tulajdonítottak, a farka vége ugyanis szerelemelixírt rejt, melyet csak úgy lehet kinyerni, ha az állatot élve megnyúzzák, de erre Brunetto Latini csak sejtelmesen utal. A farkas, akárcsak a hód, az emberi természet ismeretében megpróbál megszabadulni ettől az adottságától, megakadályozva az esetleges halálát.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

csétlen a fogaival marcangol, amikor úgy véli, elfogják. Amikor ordít, a lábát is mozgatja, hogy azt higgyék, több farkas van körülötte.

CXCIII. A hiúzról

A farkasok egy fajtáját hiúznak[129] nevezzük, fekete pettyek borítják, akárcsak a hópárducot, de egyéb dolgokban a farkasra hasonlít. Ennek az állatnak a látása olyan éles, hogy áthatol a falakon és a hegyeken. [Nősténye] csak egyetlen utóddal viselős. A világ legfeledékenyebb teremtménye, mivel amikor az ételét eszi, kalandvágyból másfele néz, és rögvest elfelejti, hogy evett azelőtt. Képtelen visszatérni az ételéhez, így azt végleg elveszíti.

Azok az emberek, akik ismerik, azt mondják, hogy vizeletéből a *ligurius*[130] nevű drágakő fejlődik. Az állatnak erről tudomása van, mivel az emberek úgy mondják, hogy a vizeletét elkaparja homokkal, mert nem akarja, hogy egy ilyen kő a kezük közé kerüljön.

CXCIV. A leukrotáról

A leukrota[131] Indiában honos állat, gyorsaságában megelőzi a többi állatot, akkora, mint a szamár, fara a szarvasé, a lába és a combjai az oroszláné, a feje a lóé, patái a borjúé, szája egészen a [két] füléig hasad, az állkapocscsontja egyben van.

CXCV. A mantikórról

A mantikór olyan állat, amelyre ugyanebben az országban találunk. Az ábrázata az emberre hasonlít, vérszínű, a szemei sárgák, a teste az oroszláné, farka

[129] A kéziratban a hiúz szóra a szerző két elnevezést is megoszt velünk ófranciául: a „luberne" mellett a „loup-cervier-vel" kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a *lupus cervarius* kifejezésből ered, utalva arra a hiedelemre, hogy létezik egy fajtájuk, amely szarvasokra vadászik. Szerzőnk ezzel a hiedelemmel nem foglalkozott.

[130] Thomas de Cantimpré (*Könyv a dolgok természetéről)* szerint a *ligurius* a tizenkét drágakő egyike. Ez a kő a hiúz szeméremtestéről cseppenve keletkezik, színe az állat vizeletének különböző állagától függ, leggyakrabban azonban sárga és egy kicsit a feketébe hajló. Plinius szerint inkább lángvörös vagy bíbor, a *carbunculus*hoz hasonlít. A *Kövek Könyve* szerint azonban zöld. Azt tartják róla, hogy sokféle baj ellen lehet felhasználni, segít a náthán és megkönnyíti a gyomrot, valamint az arc elvesztett pirosságát is visszaadja.

[131] Brunetto Latini bőségesen merít a következő pliniusi szövegből: „nagyon gyors, vadszamár nagyságú, szarvasbőre van, nyaka, farka és mellkasa az oroszláné, feje mint a borzé, hasított a patája, füléig nyíló szája van és a fogai helyett csontok állnak, azt állítják ez az állat az emberek hangját utánozza." (VIII.30.)

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

a skorpióé. Olyan gyorsan szalad, hogy egy állat sem tudja utolérni, de az ember húsát minden húsnál jobban szereti. Akképpen párosodnak, hogy egyszer a nőstény található alul, másszor a hím.

CXCVI. A párducról

A párduc egy olyan kis fekete és fehér körökkel szórt állat, mintha kis szemek ülnének rajta. A párduc minden állattal jó barátságban van, kivéve a sárkányt.

A természete olyan, hogy amikor megette az elejtett táplálékát, a barlangjába megy és három napig alszik. Amikor felébred és kinyitja a száját, lehelete annyira édes és illatos, hogy minden állatot odavonz[132], kivéve a sárkányt, mely félelmében bebújik egy lyukba a föld alá, legszívesebben meghalna.

És tudjátok meg, hogy életében csak egyszer viselős. Hallgassátok miért: amikor a kicsinyeik kifejlődnek az anya testében, nem bírják kivárni a természetes születésük pillanatát. A természet rendjét megbontják és karmaikkal kiszaggatják anyjuk belsejét és így jutnak ki, ezután az anyjuk nem képes megfoganni többé.

CXCVII. A parandrusról

A parandrus[133] egy Etiópiában élő állat, ökör méretű, a feje és a szarvai a szarvaséhoz hasonlítanak, színe a medvéhez. Az etióp emberek azt beszélik, hogy a parandrus félelmében megváltoztatja a színét, a hozzá legközelebb álló dolog színe alapján. Hasonlóan teszik ezt a polipok a tengerben és a kaméleonok a szárazföldön, melyekről szövegünk feljebb tesz említést.

CXCVIII. A majomról

A majom szívesen utánozza, amit lát az emberek cselekvéseiből. Nagy kedvvel tölti el, ha a Hold megújul, de amikor kitelik, mélabús lesz.

És tudjátok meg azt is, hogy a nősténymajom két utódot hord ki, közülük az egyiket oly erősen szereti, hogy az bámulatos. Amikor vadásznak rá, a számára kedves kölyköt a karjaiba veszi, a másikat a vállára, és így menekül, ahogy bír. De

[132] Nicole de Margival XIII. századi költeménye *Dit de la panthère*, a *Rózsa-regény*hez hasonlóan az udvari szerelem allegóriáját festi elénk, amelynek középpontjában a balzsamos leheletű, a csábítás erejével bíró párduc áll.

[133] Plinius szerint (VIII.52) a szkíták földjén él, tarandrusnak nevezik (amit általában rénszarvasnak vagy jávorszarvasnak fordítanak, a *Rangifer tarandus* név is erre utal) de mégsem azonosítható a rénszarvassal. Ez egy képzeletbeli lény, Solinus szerint képes megváltoztatni a színét (30.25–26).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

ha a vadász közeledik felé, és közeleg a pillanat, hogy elfogja, annyira félti az életét, hogy a kedvesebb fiától kényszerű megválni, mivel a másik kitartóan kapaszkodik a nyakába. Így [a mostohább] menekül meg a veszélytől az anyjával együtt.

Azt is mondják az etióp népek, hogy a vidékükön öt fajta majom él.

CXCIX. A tigrisről

A tigris egy olyan állat, amely főként Hirkánia[134] földjén születik, apró fekete foltok fedik. Kétségtelenül a tigris a világ legsebesebb állatainak egyike és nagy vadsággal bír. Ha a nősténytigris a fekvőhelyét felforgatva találja, a kicsinyei híján, rögtön a vadász nyomába ered, aki elragadta azokat. De az ember, aki ismeri, rendkívül tart a vadságától, mivel jól tudja, hogy sem lovon elmenekülve, sem másképp nem képes elrejtőzni előle. Ha erre-arra elhullat tükröket az útra, ahol az állatnak át kell haladnia, amikor az állat odaér és észreveszi a képét és a teste mását, az [elhagyott] kölykeinek gondolja azt. Bár megtorpan és összetöri a tükröt, látva, hogy hasztalan, tovább megy, addig, amíg egy újabb tükörre talál; a fiai iránti sajnálatból egyszer egyiket, majd másikat szemléli és figyeli, mialatt a vadász elmenekül.[135]

CC. A vakondról

A vakond egy kis állat, amely a föld alatt jár-kel, különböző helyeken kapar, megeszi a gyökereket, melyeket talál, bár többen azt állítják, hogy csak földet eszik.

Tudjátok meg azt is, hogy a vakond alig lát, mert a természet nem tett nyílást a bőrére, amely a szemét fedi, és így szemei semmire sem jók, mivel nincsenek felnyílva.

CCI. Az unikornisról

Az unikornis egy szilaj állat, teste a lóhoz hasonlít, lába, mint az elefánté, farka, mint a szarvasé, a hangja meglehetősen hátborzongató. A feje tetején csodálatosan ragyogó szarva négy láb hosszú, de annyira erős és hegyes, hogy könnyedén átdöfi vele azt, akit elér.[136]

---

[134] Hirkánia ázsiai ország volt a Kaszpi-tenger partján. A hirkániai tigrist legelőször Vergilius említi *Aeneisé*ben, amelyben a fékezhetetlen vadság szimbóluma: „Téged sem szült istennő! teneked, lator, ősöd / Dardanus, ó, sose volt! meredek Kaukázuson ellett / Vad Hyrcánia tigrise, ott szoptattak a sziklán!" *Aeneis,* 4. 365–7.

[135] A történet Szent Ambrosiustól származik (3:1).

[136] Az egyszarvú legrégebbi említése a Kr. e. V. századra tehető, Ktésziasz *Indika* című írásában, amelyet Arisztotelész is megemlít (2.1, 501a24-b1). Több ókori természettudós részletezi

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Tudjátok meg azt is, hogy az unikornis annyira zabolátlan és vad, hogy semmilyen csellel sem lehetséges elkapni. El lehet ejteni, de élve elfogni lehetetlen. Ellenben, ha a vadászok szűz leányt küldenek arra a helyre, ahol az unikornis gyakran jár, [az állatnak] olyan a természete, hogy rögtön odamegy a leányhoz, levetkezi a vadságát, majd elalszik a leány ölében. Ezzel a módszerrel szedik rá a vadászok az állatot.[137]

CCII. A medvéről

A medvének nagyon gyenge a feje, de az ereje a lábában van, ezért gyakran jár felegyenesedve.

Tudjátok meg, hogy amint a medve ütéstől vagy betegségtől legyengül, a *flomis*[138] nevű növényt eszi, amely kigyógyítja a betegségből. Ám ha a mandragóra terméséből eszik, meghal, ha csak hangyát nem eszik, hogy megszabaduljon annak ártó hatásától.[139] Mindennél szívesebben eszik azonban mézet. A természete olyan, hogy ha felfűti a szerelmi kedv, ugyanúgy nemzi az utódait, ahogyan a férfi teszi a nővel. A nőstény csupán harminc napig viselős. Ezen idő rövidségénél fogva, a természet a kicsinyeknek nem tud sem formát, sem alakot adni az anyjuk hasában, egy arc nélküli fehér húsdarabként jönnek a világra, de azért a két szemük megvan. Ugyanakkor az anya magához hasonlóvá formázza őket a nyelvével, azután a mellkasához szorítja őket, hogy meleget és életerőt adjon át nekik. Ezalatt az anya étlen és szomjan tizennégy napon át oly mélyen alszik, hogy akár meg is lehetne verni vagy agyon lehetne ütni, mielőtt felébredne.

Eképpen marad az anya a kölykeivel jó négy hónapon keresztül az odujában. S emiatt a látása úgy elhomályosul, hogy csak nagyon keveset lát, amikor kijön a barlangjából. Erről az állatról többen azt állítják, hogy az ütéstől meghízik és megjavul.

***

kompozita jellegét. Plinius a következő, a fentiekkel ellentmondásos portrét adja róla: „a teste a lóéra hasonlít, a feje a szarvasra, lábai az elefántéra, a farka a vadkanéra, bőgése mélyhangú, és a homloka közepén egyetlen fekete, két könyök hosszúságú szarv mered előre" (VIII.76). Brunetto Latini Solinustól (52.39) kölcsönözte azt a tulajdonságát, hogy farka a szarvaséhoz hasonlít. A fejéről külön nem szól a szerző, ellentétben Pliniussal, aki szerint az a szarvast idézi.

[137] Brunetto Latini nem felejti el az egyszarvúhoz kapcsolható igencsak népszerű legendát ismertetni olvasóival, viszont nem tartja fontosnak megemlíteni, hogy krisztusi szimbólum és ellensége az elefánt.

[138] Az ófrancia *flonius*, latinul *phlomis*, ökörfarkkóró vagy macskahere nevű növény. Megfigyelhették, hogy a medvék előszeretettel lakmároztak a növény gyümölcséből.

[139] Solinus (26.8).

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

Itt végződik eme könyv első része, amely röviden osztályozza a világ fajait. Elbeszéli a föld királyainak eredetét, az egyik és másik törvény megalkotását, az égi és földi dolgok természetét, a régmúlt történeteinek ősiségét, s röviden leírja mindegyik lényegét. Ám ha a Mester bővebben szeretné papírra vetni minden dolog eredetét és működését, ennek a könyvnek nem lenne vége, mivel mindenféle művészeti és filozófiai tanok szükségeltetnek ehhez. A Mester szerint a *Kincses könyv* első része készpénzre váltható [tudást ad]: amiként az emberek pénz nélkül nem tudnák elvégezni a mindennapi teendőiket, s kereskedni sem tudnának, hasonlóképpen nem tudnának biztos ismeretekre szert tenni az emberi dolgok természetéről, ha nem ismernék meg az első rész elbeszéléseit.

A Mester azonban ebben a részben nem szól azokról a dolgokról, amelyek az elmélethez, a filozófia oktatásának első számú tudományához tartoznak, mivel két másik tudomány, a gyakorlat és a logika felé akar fordulni, hogy összegyűjtse a *Kincses könyv* második részét, amely „drágakövekből" áll.

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Tartalomjegyzék

A szerzőről és a *Kincses könyv* születésének körülményeiről.....9
Brunetto Latini és Dante.....10
A *Kincses könyv* tartalma, koncepciója.....12
A *Kincses könyv* bestiáriumának forrásanyaga.....13
Hogyan olvassuk Latinit? – avagy a fordító-kommentátor megjegyzései.....15
A kéziratok listája.....18
A kéziratok ófrancia nyelvű kiadásai.....20

5. könyv.....21
Az állatok tulajdonságainak elbeszélése.....21
CXXXI. Itt kezdődik az állatok tulajdonságainak elbeszélése, elsőként a halaké.....21
CXXXII. A krokodilusokról és a sárkánykígyókról.....22
CXXXIII. A cetekről.....23
CXXXIV. A kagylóról.....24
CXXXV. A delfinekről.....24
CXXXVI. A hipopotamusról.....25
CXXXVII. A szirénekről.....25
CXXXVIII. Mindenféle kígyókról.....26
CXXXIX. Az áspiskígyóról.....27
CXL. Az amfiszbénáról.....28
CXLI. A baziliszkuszról.....28
CXLII. A sárkányról.....28
CXLIII. A szkitaliszról.....29
CXLIV. A viperáról.....29
CXLV. A gyíkokról.....29
CXLVI. A szalamandrákról.....29
CXLVII. A sas természetéről.....30

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CXLVIII. Mindenféle héjáról 31
CXLIX. Minden karvalyról 33
CL. Mindenféle sólyomról 34
CLI. Az összes törpesólyomról 36
CLII. A jégmadárról 36
CLIII. A gémekről 36
CLIV. A lúdról és a récéről 37
CLV. A méhekről 37
CLVI. A lilemadárról 39
CLVII. A galambokról 39
CLVIII. A hollóról 40
CLIX. A varjúról 40
CLX. A fürjről 40
CLXI. A gólya természetéről 41
CLXII. Az íbiszről 41
CLXIII. A hattyúról 42
CLXIV. A főnixmadárról 43
CLXV. A daruról 43
CLXVI. A búbos bankáról 44
CLXVII. A fecskéről 44
CLXVIII. A pelikánról 45
CLXIX. A fogolymadárról 45
CLXX. A papagájról 46
CLXXI. A páváról 46
CLXXII. A vadgalamb 47
CLXXIII. A keselyűről 47
CLXXIV. A struccról 47
CLXXV. A kakasról 48
CLXXVI. Az oroszlánról 49
CLXXVII. Az antilopról 51
CLXXVIII. A szamárról 51
CLXXIX. A marháról 52
CLXXX. A juhokról 53

www.interkonyv.hu © Németh Linda

Open Access 2026-10-16 © Egyéb

CLXXXI. A menyétről 54
CLXXXII. A tevéről 54
CLXXXIII. A hódról 55
CLXXXIV. Az őzekről 55
CLXXXV. A szarvasról 55
CLXXXVI. A kutyáról 56
CLXXXVII. A kaméleonról 59
CLXXXVIII. A lovakról 59
CLXXXIX. Az elefántokról 61
CXC. A hangyákról 63
CXCI. A hiénáról 63
CXCII. A farkasról 64
CXCIII. A hiúzról 65
CXCIV. A leukrotáról 65
CXCV. A mantikórról 65
CXCVI. A párducról 66
CXCVII. A parandrusról 66
CXCVIII. A majomról 66
CXCIX. A tigrisről 67
CC. A vakondról 67
CCI. Az unikornisról 67
CCII. A medvéről 68

www.interkonyv.hu © Németh Linda

© Egyéb

© Németh Linda

© Egyéb

© Németh Linda